ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра реабілітаційних технологій

Освітня програма «Соціальна робота»
Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

«ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ РОДИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ»

Здобувачки освіти:
Чечельницької Оксани Василівни

Науковий керівник:
Омельченко Олена Валеріївна

Рецензент:
к.пед.н., доц. Шульга Г.Б.

Допущено до захисту рішенням реабілітаційних технологій
Протокол № 11 від «01» червня 2026 р.
Завідувач кафедри _____ Башинська О.І.
(підпис)

Вінниця – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ РОДИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ.....6
1.1. Сутність та особливості соціальної адаптації родин військовослужбовців у територіальній громаді.....6
1.2. Правове регулювання соціальної підтримки військовослужбовців та їхніх родин в Україні ……..……14
1.3. Зарубіжний досвід соціальної підтримки та адаптації родин військовослужбовців.....20
Висновки до розділу 1 ……...…29
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ РОДИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ 33
2.1. Організація та методика емпіричного дослідження соціальної адаптації родин військовослужбовців на рівні громади…….33
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей соціальної адаптації родин військовослужбовців …… 37
2.3. Обґрунтування змісту соціального проєкту, спрямованого на оптимізацію процесу соціальної адаптації родин військовослужбовців у територіальній громаді ……...…… 53
Висновки до розділу 2 ……...…62
ВИСНОВКИ 66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 69
ДОДАТКИ 77

ВСТУП

Актуальність теми роботи зумовлена тим, що в сучасних умовах військово-політичних викликів, соціально-економічних трансформацій та функціонування українського суспільства в умовах воєнного стану проблема соціальної адаптації родин військовослужбовців набуває особливої значущості. Родини військових є однією з найбільш вразливих соціальних груп, оскільки вони стикаються з комплексом труднощів, пов'язаних із тривалим перебуванням члена родини на службі, ризиками для його життя і здоров'я, порушенням звичного сімейного укладу, емоційним напруженням, економічною нестабільністю та необхідністю адаптації до нових соціальних умов. У таких обставинах соціальна робота виступає важливим інструментом підтримки, спрямованим на подолання кризових ситуацій, відновлення ресурсів родини та забезпечення її повноцінної інтеграції у громаду.

Особливої актуальності ця проблема набуває на рівні територіальних громад, де безпосередньо відбувається процес соціальної адаптації родин військовослужбовців. Саме громада виступає основним середовищем, у якому реалізуються механізми соціальної підтримки, формується система соціальних послуг, налагоджується взаємодія між різними інституціями та забезпечується соціальна інтеграція родин. Водночас практика свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із недостатньою координацією діяльності соціальних служб, обмеженим доступом до послуг, недостатнім рівнем інституційної довіри та недостатнім використанням ресурсів громади. Це зумовлює необхідність удосконалення системи соціальної роботи та впровадження нових підходів до підтримки родин військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема соціальної адаптації військовослужбовців та членів їхніх родин активно досліджується вітчизняними науковцями. Теоретико-методологічні засади соціальної адаптації родин військовослужбовців вивчали такі науковці: А. Артеменко, О. Кокун, А. Капська, Н. Дідик, І. Пішко, Н. Лозінська, М. Соляник, Ю. Скидан, В. Олійник, С. Хоружий, С. Ларіонов,

Н. Ломоносова, М. Сириця та інші. Водночас аналіз наукових джерел показує, що, попри значну кількість праць, недостатньо комплексно висвітлено саме особливості соціальної адаптації родин військовослужбовців на рівні територіальної громади, а також роль соціальної роботи як механізму її забезпечення. Це визначає наукову новизну та практичну значущість обраної теми дослідження.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення особливостей соціальної адаптації родин військовослужбовців у територіальній громаді, а також розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи підтримки й інтеграції таких родин у соціальне середовище.

Відповідно до поставленої мети визначено **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння соціальної адаптації родин військовослужбовців.

2. Розкрити зміст, чинники та особливості соціальної адаптації родин військовослужбовців у сучасних умовах.

3. Охарактеризувати організацію та методику емпіричного дослідження соціальної адаптації родин військовослужбовців на рівні громади.

4. Провести аналіз результатів дослідження та визначити основні проблеми й ресурси адаптаційного процесу.

5. Розробити та обґрунтувати соціальний проєкт, спрямований на підвищення рівня соціальної адаптації родин військовослужбовців у територіальній громаді.

Об’єкт дослідження – процес соціальної адаптації родин військовослужбовців у сучасному соціальному середовищі.

Предмет дослідження – зміст, чинники, механізми та організаційні особливості соціальної роботи з родинами військовослужбовців у процесі їх адаптації до умов територіальної громади.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс взаємопов’язаних методів, зокрема теоретичний аналіз, узагальнення та

систематизацію наукових джерел для розкриття сутності досліджуваної проблеми; метод анкетування для визначення рівня соціальної адаптації родин військовослужбовців; опитування для оцінювання рівня довіри до соціальних і державних інституцій; а також методи кількісного та якісного аналізу для інтерпретації отриманих результатів.

Емпірична база дослідження. Дослідження проводилося на базі Дашівської селищної територіальної громади Гайсинського району Вінницької області. У дослідженні взяли участь 40 респондентів із числа родин військовослужбовців різних категорій (діючі військові, демобілізовані, поранені, родини загиблих), що дозволило забезпечити комплексний аналіз проблеми.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання органами місцевого самоврядування, соціальними службами та громадськими організаціями для вдосконалення системи соціальної підтримки родин військовослужбовців, а також у розробленні соціального проєкту, спрямованого на оптимізацію процесу їх соціальної адаптації у громаді.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано статтю у науково-практичному журналі «Подільський науковий вісник» № 2 2026 року на тему: «Соціальна робота з родинами військовослужбовців у процесі їх адаптації до умов територіальної громади».

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (67 найменувань) та 2 додатків. Текст кваліфікаційної роботи містить 7 таблиць і 12 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ РОДИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

1.1. Сутність та особливості соціальної адаптації родин військовослужбовців у територіальній громаді

У сучасних умовах глибоких соціальних змін, посилення глобалізаційних процесів та впливу військово-політичних факторів проблема соціальної адаптації різних категорій населення набуває особливої актуальності. Серед них вагоме місце займають родини військовослужбовців, які функціонують в умовах підвищеної нестабільності та соціальної напруги. Адаптаційні процеси в цьому контексті відіграють ключову роль, оскільки сприяють не лише пристосуванню до нових життєвих умов, але й формуванню нових моделей соціальної взаємодії між особистістю, родиною та суспільством загалом.

Аналіз наукових підходів до розуміння соціальної адаптації військовослужбовців і членів їхніх родин свідчить про відсутність єдиного трактування цього поняття. Така різноманітність підходів характерна як для української, так і для зарубіжної наукової думки. Визначення соціальної адаптації варіюється залежно від галузі дослідження, теоретичних орієнтирів учених, культурних особливостей, а також конкретних соціально-історичних умов, у яких проводяться дослідження. У науковому дискурсі це поняття часто використовується поряд із суміжними категоріями, такими як «реадаптація», «реінтеграція» чи «соціальна інтеграція», що свідчить про складність і багатовимірність самого явища [48, с. 62].

У контексті обраної теми варто зазначити, що в українській науковій літературі останніх років спостерігається активізація досліджень, присвячених проблемі адаптації військовослужбовців та їхніх родин. Умовно ці дослідження можна згрупувати за кількома напрямами: теоретичні роботи, що

узагальнюють існуючі наукові підходи; аналітичні праці, спрямовані на вивчення зарубіжного досвіду; а також дослідження, які висвітлюють сучасні українські практики соціальної підтримки військових і членів їхніх сімей. Водночас варто підкреслити, що у вітчизняних дослідженнях значна увага традиційно приділяється медичним і психологічним аспектам адаптації, тоді як соціальні, економічні та інституційні складові цього процесу залишаються недостатньо розкритими [21, с. 74]. Натомість у зарубіжній науковій традиції акцент робиться саме на соціальних механізмах інтеграції, ролі громади та розвитку системи соціальної підтримки, що відкриває перспективи для подальших наукових розвідок і практичного вдосконалення соціальної роботи в Україні [28, с. 138].

Так, О. Купенко розглядає соціальну адаптацію як інтегративний процес, який забезпечує входження особистості в соціальну систему шляхом узгодження її потреб із можливостями середовища. Автор підкреслює значення соціальних ресурсів, підтримки та ефективної діяльності соціальних служб як ключових чинників успішної адаптації [23, с. 36].

У дослідженнях, присвячених військовослужбовцям, соціальна адаптація трактується з урахуванням специфіки їхнього життєвого досвіду. І. Трубавіна, Л. Цибулько, А. Мартинюк визначають соціальну адаптацію військових і членів їхніх родин як процес відновлення соціальних зв’язків, ролей і функцій після впливу бойових дій або служби, що супроводжується необхідністю інтеграції у цивільне середовище [57, с. 416].

В. Алещенко акцентує увагу на соціально-психологічному аспекті адаптації, підкреслюючи, що цей процес включає подолання стресових наслідків бойового досвіду, відновлення емоційної стабільності та формування нових адаптаційних стратегій поведінки [2, с. 10]. У свою чергу, Н. Дідик розглядає соціальну адаптацію членів родин військовослужбовців як важливий чинник підтримки морально-психологічного стану військового, що свідчить про взаємозалежність індивідуальної та сімейної адаптації [14, с. 44].

У сучасній науковій літературі сформувалося кілька теоретико-

методологічних підходів, які дають змогу аналізувати соціальну адаптацію з різних позицій. Найбільш поширеними серед них є соціально-психологічний, культурологічний, системний та інституційний підходи (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Основні теоретико-методологічні підходи до вивчення адаптаційних процесів родин військовослужбовців

Рисунок 1.1 відображає систему теоретико-методологічних підходів до вивчення адаптаційних процесів родин військовослужбовців. Соціально-психологічний підхід є одним з ключових компонентів для початку нормалізації та довгострокового розвитку країни, що зазнала негативних наслідків війни. Даний підхід акцентує увагу на внутрішніх процесах функціонування особистості та родини, зокрема на емоційному стані, рівні стресостійкості, механізмах психологічної адаптації та взаєминах між членами сім'ї. Він дозволяє дослідити вплив бойового досвіду на психоемоційний стан військовослужбовця та його близького оточення, а також визначити шляхи подолання кризових станів.

Культурологічний підхід розглядає адаптацію як процес входження індивіда чи групи у нове культурне середовище. Адаптація осмислюється як процес культурного (пере)конструювання смислів, ідентичностей та практик повсякдення, з урахуванням гендерних ролей, волонтерської культури та локальної солідарності.

Системний підхід дозволяє розглядати адаптаційні процеси як взаємодію різних елементів соціальної системи. Таким чином, адаптація трактується як взаємодія підсистем (індивід–родина–громада–інституції) зі зворотними зв'язками та мережевою координацією послуг. У центрі – дизайн, планування та впровадження міжвідомчих програм і маршрутів клієнта, де адаптація є однією з основних функцій поряд із інтеграцією, цілепокладанням та підтриманням культурних зразків.

Інституційний підхід розглядає соціальну адаптацію через діяльність соціальних інститутів – сім'ї, державних органів, громадських організацій, освіти. Інституції створюють умови для підтримки індивідів та груп у періоди криз. У випадку родин військовослужбовців це може бути психологічна допомога, соціальні виплати, підтримка у сфері освіти та працевлаштування. Відповідно інституційний підхід притаманний суспільствам із розвиненою правовою системою, індустріальною або постіндустріальною економікою та демократичним ладом. Він надає військовослужбовцям та їхнім родинам розширений рівень соціальної підтримки, що часто перевищує середньонаціональні стандарти, підвищує престиж військової служби та забезпечує чітке правове врегулювання. Водночас інституційний підхід є типовим для держав із недостатньо розвиненою системою соціального захисту, де соціальні гарантії для військових реалізуються фрагментарно. У таких державах матеріальне забезпечення військовослужбовців зазвичай відповідає середньому рівню, проте престиж професії є нижчим, ніж у повноцінній інституційній моделі. Також у таких країнах допускається виконання військовими нетипових функцій, що іноді суперечить нормам права. Крім того, армія часто стикається з проблемами залучення нових кадрів до служби.

Розглянуті підходи доповнюють один одного, формуючи комплексне бачення адаптаційних процесів (табл. 1.1). Соціально-психологічний підхід підкреслює індивідуальні механізми, культурологічний – значення культурного контексту, системний – роль суспільних структур, інституційний – вплив організаційних механізмів підтримки. Інтеграція цих

підходів дозволяє більш повно досліджувати адаптаційні процеси родин військовослужбовців на рівні громади.

Таблиця 1.1

Порівняння методологічних підходів до адаптації

Підхід	Методологія/інструменти	Практика у громаді
Соціально-психологічний	Психодіагностика, когнітивно-поведінкова терапія, сімейна терапія.	Ветеранські простори, групи підтримки, психоедукація.
Культурологічний	Фокус-групи, наративні інтерв'ю, аналіз дискурсу.	Жіноче лідерство, волонтерські ініціативи, хаби.
Системний	Кейс-менеджмент, маршрути, стандарти, моніторинг і оцінювання результатів.	Координаційні ради, міжвідомча взаємодія.
Інституційний	Нормотворення, конкурси ІГС, партнерства.	Органи місцевого самоврядування як інтегратор, фінансування послуг.

Представлена таблиця 1.1 узагальнює основні напрями наукового осмислення соціальної адаптації та демонструє їх прикладне значення в умовах територіальної громади. Кожен із підходів не лише окреслює специфічний ракурс аналізу адаптаційних процесів, а й передбачає використання відповідного інструментарію, який дозволяє ефективно реагувати на потреби родин військовослужбовців. Комплексне поєднання зазначених підходів дозволяє сформувати багаторівневу систему підтримки родин військовослужбовців, що забезпечує не лише адаптацію до нових умов, а й створює передумови для їх повноцінної інтеграції та активної участі у житті громади.

У офіційних документах України визначення соціальної адаптації військовослужбовців фактично повторюють ті, що застосовуються в науковій літературі. Так, у Концепції Державної цільової програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, які плануються до звільнення, вказано, що адаптація включає активне пристосування до нових соціальних

умов життя в цивільному середовищі з ринковою економічною системою, засвоєння норм цього середовища, опанування нових професійних навичок, реалізацію права на працю, а також формування нових соціальних ролей, що сприяють комфортному переходу до цивільного життя [45].

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не містить чіткого визначення соціальної адаптації. Однак контекст його застосування головним чином акцентується на питаннях працевлаштування і професійної підготовки, які розглядаються як першочергові аспекти цього процесу [43]. Чинний Закон України встановлює положення щодо соціальних гарантій для самих військовослужбовців і членів їхніх родин. Оскільки військова служба нерідко супроводжується ризиком для життя та здоров'я і є не лише правом, але й обов'язком перед державою, передбачений комплекс заходів підтримки, який має на меті забезпечити військовослужбовцям та їхнім сім'ям належні умови життя, доступ до допомоги й необхідної підтримки.

До державних гарантій належать забезпечення соціально-психологічної допомоги та медичного обслуговування, організація лікування і пенсійного забезпечення, надання фінансових, матеріальних та інших необхідних ресурсів, сприяння соціальній і професійній адаптації, а також відшкодування заподіяної шкоди.

Соціальна адаптація військовослужбовців за офіційним визначенням полягає у наданні фахової підтримки під час аналізу життєвої ситуації, виявлення проблем і пошуку шляхів їх вирішення. Це також включає інформування про можливості соціального захисту, розвиток соціальних навичок, формування й відновлення сімейних і суспільних зв'язків, організацію трудової зайнятості та дозвілля. Як видно, з нормативного визначення, існують різні ситуації, що потребують соціальної адаптації військовослужбовців через їх професійну діяльність, як прямим, так і опосередкованим чином:

- складна життєва ситуація – проблема (родинна, економічна,

комунікаційна чи інша), яку людина не може самостійно подолати, що може призвести до соціальної дезадаптації та втрати продуктивних практик. Складні життєві ситуації характерні не лише для військовослужбовців, але часто саме у них пов'язані з тривалими розлуками через виконання службових обов'язків, змінами стилю комунікації чи посттравматичним стресом;

- інформування щодо можливостей соціального захисту стосується переважно отримання пільг, наприклад медичного обслуговування, лікування, реабілітації чи комунальних послуг;

- подолання труднощів із працевлаштуванням. Військовослужбовці, які повертаються до мирного життя після мобілізації, можуть зіткнутися з неможливістю повернутися до попередньої професії через погіршення здоров'я або інші обставини. Це потребує пошуку нового місця роботи або проходження перепідготовки. Для вирішення таких проблем в Україні активно реалізуються соціальні проєкти у сфері професійної перепідготовки військових та їхніх родин.

Родина відіграє ключову роль у процесі соціальної адаптації військовослужбовця. Водночас особливості взаємин у конкретному сімейному середовищі можуть стати джерелом конфліктів, які негативно впливають на успішність адаптаційного процесу в цілому. Дослідження свідчать про те, що одружені учасники бойових дій зазнають значно більших труднощів під час повернення до мирного життя після участі у війні. Це підтверджує, що емоційне напруження та конфлікти в сім'ї мають істотний вплив на здатність військовослужбовця адаптуватися. Водночас родина може слугувати джерелом підтримки, сприяючи розкриттю психологічної травми та протидії її наслідкам, що позитивно впливає на процес соціально-психологічної адаптації [21, с. 57].

Зміни фізичного стану також відіграють важливу роль у трансформації звичного способу життя ветерана, вимагаючи адаптації не лише від нього самого, але й від його оточення. Учасники бойових дій, які пережили фізичні чи психологічні травми, мають особливо високий ризик складної адаптації до

мирних умов. Зокрема, такі травми знижують вірогідність порівняно легкого процесу адаптації у порівнянні з тими демобілізованими, які їх не зазнали. З огляду на ці виклики, очевидно, що процес адаптації має бути комплексним [4, с. 69].

Соціально-психологічна адаптація включає не лише емоційну підтримку, але й медичну реабілітацію та систему догляду за ветераном. Аналіз наукової літератури доводить тісний взаємозв'язок між соціально-психологічною адаптацією і медичною реабілітацією: усі складові впливають на повернення особистості до суспільства. У зарубіжній психологічній літературі для опису процесів адаптації до нових життєвих умов використовується поняття «перебудови» або «реструктуризації». Воно характеризує внутрішні психологічні зміни, необхідні людині для подолання наслідків стресу чи травматичних подій, а також для відновлення здатності ефективно виконувати свої соціальні ролі – у сфері міжособистісних взаємин, освіти, професійної діяльності та культурної інтеграції. Травматичний досвід при цьому може виявлятися через низку рецесивних станів, зокрема флешбеки, девіантну поведінку, параноїдальні ілюзії, емоційні коливання чи порушення харчової поведінки. Такі прояви свідчать про складність процесу внутрішнього відновлення, що потребує цілеспрямованої психологічної підтримки та соціальної реабілітації [28, с. 137].

Отже, соціальну адаптацію варто розглядати як багаторівневий і тривалий процес – це не просто пристосування до довкілля, а інтеграція особистості й суспільства у новій системі з високим рівнем організації. У ході такої активної взаємодії відбуваються добровільні зміни як з боку особистості, так і соціуму, результатом яких є формування нової соціальної позиції щодо ветеранів, яка відповідає актуальним суспільним змінам. Особливо це важливо для країни в умовах війни. Реалізація цього складного процесу має відбуватися за участі найближчого оточення військовослужбовця, фахівців та референтних груп у системі міжособистісних взаємин.

1.2. Правове регулювання соціальної підтримки військовослужбовців та їхніх родин в Україні

Надання військовослужбовцям різноманітних форм і видів соціальної підтримки стає особливо важливим в умовах посилення зовнішніх загроз і викликів для національної безпеки, зокрема в період дії воєнного стану та інших спеціальних правових режимів. Із початком збройного конфлікту на сході України питання соціального захисту учасників бойових дій вийшло за межі суто галузевої проблематики та перетворилося на пріоритет державної політики, що потребує системного й комплексного вирішення [5, с. 91].

Сучасні суспільні трансформації зумовлюють необхідність переосмислення підходів до соціального захисту та адаптації військовослужбовців, особливо тих, хто безпосередньо брав участь у бойових діях або повернувся до цивільного життя після демобілізації. Такі особи стикаються з широким спектром соціальних, психологічних і економічних викликів, що потребують узгоджених дій державних інституцій, органів місцевого самоврядування та громадського сектору. У цьому контексті важливим є поєднання правових, соціальних і реабілітаційних механізмів підтримки, спрямованих на відновлення соціального функціонування та інтеграцію у громаду [26, с. 102].

У свою чергу, система військово-соціального правового регулювання перебуває в стані динамічного розвитку та постійного вдосконалення. Події 2014 року стали каталізатором для суттєвого оновлення нормативно-правової бази, що регулює питання соціального захисту військовослужбовців, їхніх прав, гарантій і можливостей адаптації до мирного життя. Подальше загострення безпекової ситуації, пов’язане з повномасштабною агресією, ще більше актуалізувало необхідність удосконалення правових механізмів підтримки цієї категорії населення.

За таких умов держава змушена приділяти особливу увагу формуванню ефективної системи соціального захисту військовослужбовців та осіб,

прирівняних до них, забезпечуючи не лише реалізацію гарантованих прав, а й створення умов для їх повноцінної соціальної адаптації. Це передбачає розвиток законодавчої бази, удосконалення механізмів фінансування соціальних програм, розширення доступу до соціальних послуг та активізацію міжвідомчої взаємодії. У результаті формується цілісна та гнучка система підтримки, здатна реагувати на сучасні виклики та забезпечувати належний рівень соціальної безпеки військовослужбовців і їхніх родин [55, с. 216].

Суттєве оновлення нормативів національної безпеки й оборони, зумовлені запровадженням воєнного стану та тривалого функціонування держави в цих умовах, разом із ухваленням нових стратегічних документів Президентом та Урядом, значно посилили актуальність військово-соціального регулювання. У даному контексті виникла необхідність узгодження національної нормативно-правової бази зі стандартами передових країн, зокрема Північноатлантичного альянсу.

Проте й через багато років після початку неоголошеного збройного конфлікту на сході України, який переріс у повномасштабну війну, система військово-соціального законодавства залишається недосконалою. Вона характеризується наявністю прогалин, суперечностей та неточностей у термінах, що зумовлює потребу її подальшого доопрацювання [61, с. 60].

Одним із найважливіших завдань є розробка ефективної та системної нормативно-правової бази для соціальної адаптації військовослужбовців, які повернулися до цивільного життя після служби у Збройних Силах України чи інших військових структурах, правоохоронних або розвідувальних органах. Особливу актуальність це завдання набуває в умовах дії спеціальних правових режимів, спрямованих на успішну інтеграцію військових у громадське життя, що залишається пріоритетним напрямом соціальної політики у сфері оборони.

З моменту проголошення незалежності України, в умовах постійних викликів державотворення, поступово формувалася й удосконалювалася система соціально-правової адаптації військовослужбовців до цивільного життя. Упродовж понад тридцяти років за ініціативи органів законодавчої та

виконавчої влади, Президента, громадських організацій, міжнародних інституцій та окремих активістів було прийнято низку нормативних актів, програмних документів і розпорядчих рішень. Вони спрямовувалися на запровадження сучасних підходів і методів інтеграції військовослужбовців у суспільне життя.

Соціальна адаптація військових охоплює комплекс систематизованих заходів, орієнтованих на застосування сучасних технологій соціальної роботи з демобілізованими громадянами України. Ця діяльність ґрунтується на принципах нормативної універсальності та програмної спрямованості соціальної підтримки. Водночас виникає низка ключових питань, серед яких: достатність і комплексність нормативно-правової бази у сфері соціальної адаптації; дієвість застосовуваних методів, механізмів та інструментів; відповідність рівня фінансування реальним потребам програм; а також практична ефективність державних та міжнародних ініціатив.

Для цілісного розуміння нормативно-правового забезпечення соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин доцільно розглядати його як багаторівневу систему, що поєднує законодавчі гарантії, підзаконні нормативні акти, інституції, відповідальні за реалізацію соціальної політики, а також безпосередніх отримувачів допомоги. Такий підхід дозволяє простежити, як загальні правові норми трансформуються у конкретні механізми підтримки на державному, регіональному та місцевому рівнях. Узагальнену структуру нормативно-правового та організаційного забезпечення соціальної підтримки військовослужбовців і їхніх родин подано на рис. 1.2.

Представлена на рис. 1.2 схема демонструє, що система соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин має комплексний характер і формується на кількох взаємопов’язаних рівнях. Її основу становлять закони України, які визначають базові соціальні гарантії, права та механізми захисту військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх сімей [43; 44]. Саме законодавчий рівень задає загальні правові рамки соціального захисту,

визначає статус отримувачів допомоги, перелік основних гарантій, порядок реалізації прав на підтримку, пільги, соціальні послуги та інші види забезпечення.

Рис. 1.2. Інституційно-правове забезпечення соціальної підтримки військовослужбовців та їхніх родин

Наступний рівень становлять підзаконні акти, які деталізують і конкретизують положення законів. До них належать постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства соціальної політики, Міністерства у справах ветеранів, Міністерства оборони України та інших органів виконавчої влади. Саме на цьому рівні визначаються процедури надання соціальних послуг, стандарти соціальної роботи, порядок функціонування ветеранських просторів, організація супроводу військовослужбовців і членів їхніх родин, а також механізми реалізації державної ветеранської політики [36-40].

Окреме місце у схемі займають органи реалізації соціальної підтримки. До них належать центральні органи виконавчої влади, регіональні та місцеві адміністрації, центри соціальних служб, органи місцевого самоврядування,

громадські й благодійні організації. Їхня роль полягає у практичному впровадженні правових норм, організації надання послуг, координації між різними установами та забезпеченні доступності допомоги для конкретних родин у територіальній громаді.

Завершальним елементом системи є бенефіціари, тобто військовослужбовці, ветерани та члени їхніх родин, на яких спрямована дія нормативно-правових і організаційних механізмів. Виділення цієї групи є важливим, оскільки соціальна підтримка має бути не формальною, а адресною, орієнтованою на реальні потреби конкретної людини чи сім'ї. Отже, схема підкреслює, що ефективність соціального захисту залежить не лише від наявності законів, а й від узгодженої роботи інституцій, належного фінансування, міжвідомчої взаємодії та здатності громади забезпечити практичну реалізацію

На сучасному етапі законодавство України активно переглядається з урахуванням стандартів НАТО та ЄС. Нові законопроєкти та нормативні зміни спрямовані на розширення системи соціальних гарантій, удосконалення механізмів реінтеграції військовослужбовців у громаду, створення комплексних програм психологічної, освітньої та професійної підтримки, а також на визначення більш чітких правових категорій поняття «соціальна адаптація».

Таким чином, хоча базові підходи було закладено ще у 1990–2000-х роках, сучасна нормативна база перебуває у стадії глибокої трансформації, наближаючись до міжнародних стандартів соціального захисту військовослужбовців та їхніх родин.

У сучасних дослідженнях, присвячених питанню соціальної адаптації осіб, звільнених із військової служби, бракує єдиної етимологічної концепції. Відсутня також спільна юридична чи концептуальна позиція щодо універсального складу осіб, які потребують такої адаптації. Закон України «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та

членів їхніх сімей» визначає категорії громадян, які умовно підпадають під поняття «соціальна адаптація» [41]. Йдеться про військовослужбовців, змушених достроково залишити службу, та членів їхніх родин. Закон також передбачає окремі соціальні пільги у разі скорочення штатів чи інших організаційних змін; однак вони є несистемними та інтегрованими як доповнення до положень Закону України №2011-XII «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [43].

Попри наявність єдиного законодавчого акта, присвяченого соціальній адаптації військовослужбовців, коло осіб, які можуть претендувати на таку підтримку, звужене до категорії учасників «організаційно-штатних заходів».

Натомість загальний військово-соціальний Закон розширює як список суб'єктів, що мають право на адаптацію, так і підстави для їх підтримки. До цього переліку включено військовослужбовців, звільнених через стан здоров'я або скорочення, строковиків, які не були працевлаштовані до призову, а також членів їхніх сімей за їхнім зверненням.

Таким чином, існуючі нормативні та теоретичні підходи до цієї проблеми можна поділити на дві позиції. Перша – широке розуміння адаптації як складника військової кар'єри. Друга – вузьке бачення, що зосереджується виключно на осіб, виведених зі служби через організаційно-штатні зміни, і розглядає їх як окрему групу з потребою у специфічному правовому регулюванні.

Окрім національних ініціатив, в Україні діють міжнародні проєкти з соціальної адаптації військовослужбовців, фінансовані такими структурами, як НАТО, ОБСЄ. У вирішенні цього питання беруть участь державні установи, неурядові організації, громадські об'єднання, навчальні заклади та науково-дослідні інститути. Водночас їх робота часто здійснюється без належного сприяння чи уваги з боку держави.

Проаналізувавши специфіку законодавчої бази України щодо соціального захисту учасників бойових дій можна зробити висновки, що загалом законодавство не порушує міжнародні стратегії політики в даному

питанні. Чинна нормативно-правова база направлена на збереженні та відновленні здоров'я військовослужбовця, але де-факто часто спостерігається лише формальність, що не несе в собі позитивних результатів. Сьогодні в Україні функціонують Державна служба з питань людей з інвалідністю та ветеранів України та Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, а з 2019 року – Міністерство у справах ветеранів.

Україна еволюціонує у сфері соціально-правового захисту даної категорії населення, але ще залишись сфери, які потребують врегулювання або вдосконалення. До таких можна віднести: створення єдиного в Україні реєстру для учасників АТО/ООС, що буде мати на меті гарантувати забезпечення прав та свобод даній категорії населення; створення обов'язкової системи соціальної та психологічної адаптації ветеранів до мирних умов життя, реформування моделі матеріальної та психологічної допомоги. Реформування даної сфери є актуальним та необхідним для України. В період активної фази російсько-української війни законодавство України постійно змінюється та покращується, щоб відповідати умовам війни за незалежність.

1.3. Зарубіжний досвід соціальної підтримки та адаптації родин військовослужбовців

Соціальна адаптація родин військовослужбовців є важливою складовою національної політики безпеки та оборони у багатьох країнах світу. Військова служба супроводжується значними ризиками, такими як бойові дії, тривалі відрядження, часті переїзди, поранення або втрата військовослужбовців. Це ставить родини перед низкою викликів – психологічними, соціально-економічними та культурними, що потребують комплексного підходу на державному рівні, зокрема створення спеціальних механізмів підтримки та залучення громадської допомоги. У різних країнах сформувалися власні

моделі соціальної адаптації родин військових. Незважаючи на їхні особливості, всі вони об’єднуються спільною метою – забезпечити стабільність, добробут та сприяти соціальній інтеграції цих родин.

Допомога держави немає обмежуватись наданням матеріальної допомоги, а має включати всі сфери життя особистості, а саме: формування громадської думки щодо поваги до військовослужбовців, що боронили Україну від окупанта; національно-патріотичне виховання молоді; соціально-психологічна адаптація бійця до мирних умов життя; допомога демобілізованому у працевлаштуванні або зміні професійної діяльності.

Окремо потрібно виділити одну з головних проблем, що перешкоджають успішному процесу адаптації, а саме ПТСР, що породжує нічні кошмари, напади агресії, розпачу, страху, панічні атаки тощо, саме тому, щоб спробувати позбутись цього ветеран обирає – не говорити про проблеми. Часом демобілізовані військові намагаються знайти порятунок у девіантних проявах поведінки (наркозалежність, алкоголізмі, маргінальні групи тощо), щоб витіснити спогади. Останній спосіб втекти від щоденного проживання травматичного досвіду – суїцид.

Заохотити бійця говорити про наявні проблеми – дуже важка робота. Допомога зі сторони держави в соціально-психологічній адаптації бійця обмежується психологічною допомогою у санаторіях, що надається тільки за бажанням учасника бойових дій та несе фактично формальний характер. Але більшість ветеранів не визнають, що потребують психологічної допомоги, тому основним завданням державних інститутів є відпрацювати складний механізм моніторингу потреб і пошуки методів впливу на відносно велику категорію населення. Вирішення цих загальнодержавних проблем для України є надзвичайно важливим, тому в даному підрозділі ми розглянемо особливості надання соціальної допомоги в Сполучених Штатах Америки, Канаді, Великій Британії, Німеччині та Ізраїлі, оскільки, дані країни мають одну з найкращих систем допомоги та підтримки військовослужбовців та їх родин.

Першим прикладом було обрано досвід Сполучених Штатів Америки. В

США створена розгалужена система адаптації учасників бойових дій, яка фінансується видатками з державного бюджету, що перевищує 93 млрд. дол. щорічно. Більша частина видатків фінансує психологічне, медичне та фізичне відновлення ветерана. Отже, американська модель соціальної адаптації є однією з найбільш розвинених у світі. Її ядро становить Military Family Readiness System (MFRS) – система сімейної готовності, яка охоплює державні, місцеві та громадські служби. Особливістю є принцип «єдиної вітрини послуг»: родина військового може отримати допомогу через портал і гарячу лінію Military OneSource, що працює 24/7 [63, с. 11].

У США існує також Програма підтримки сімей із особливими потребами – Exceptional Family Member Program (EFMP), яка забезпечує спеціалізовану психологічну, освітню та медичну допомогу. Обов'язковим в цій програмі є призначення кейс-менеджера, який супроводжує родину під час переміщень між військовими базами.

Крім того, важливим напрямом є економічна підтримка родини військовослужбовців. Програма MyCAA (My Career Advancement Account) надає гранти для перекваліфікації та професійного навчання дружин і чоловіків військових. Таким чином, США реалізують системний підхід, де поєднуються правові гарантії, освітні можливості, психологічний супровід і фінансова підтримка.

Для успішного та повноцінного процесу адаптації в даній країні були також створені різного роду соціальні програми, а саме:

- Department of Veterans Affairs (VA) – послуги ветеранам збройних сил, включно з медичною допомогою, пенсіями, освітою та соціальною підтримкою; його діяльність спрямована на забезпечення гідного життя, реабілітації та інтеграції ветеранів у цивільне суспільство;

- «The Post-9/11 GI Bil» – забезпечення допомоги в придбанні навчальних матеріалів, книг, оплату навчання та інші освітні витрати у закладах вищої освіти, а також житлові витратиі і, якщо особа не використала пільги, то вона може передати їх іншій близькій особі;

- VetSuccess – надає кар’єрне консультування, допомогу у виборі навчального закладу, працевлаштуванні та професійному розвитку. Основна мета програми – допомогти ветеранам успішно адаптуватися до цивільного життя й досягти стабільності у вибраній сфері діяльності;

- Ветеранські центри – створена велика мережа громадських центрів, що мають на меті допомогти бійцю перейти до мирного життя, лікування ПТСР за допомогою методики «рівний-рівному», просвітницька робота, допомога безпритульним бійцям, тощо [63, с. 25].

Сфера соціально-психологічного здоров’я учасників бойових дій є важливою частиною адаптації. Обстеження психологічного здоров’я здійснюється перед тим, як опинитись на війні, так і після повернення для порівняння результатів, якщо під час такого дослідження буде виявлено наявну проблему, призначається соціальний працівник, що буде допомагати бійцям в подальшому процесі адаптації. Але військовослужбовець може самостійно звернутись по допомогу та отримати широкий спектр терапевтичної допомоги. Досить поширеними є групові форми терапії, під час яких ветерани обмінюються власним досвідом подолання депресивних станів, обговорюють труднощі інтеграції після повернення з війни та навчаються ефективним технікам самоконтролю поведінкових реакцій.

Важливим аспектом адаптації є залучення близького оточення бійця. Створюються групи самодопомоги для членів сім’ї ветерана, що допомагають сім’ї усвідомити зміни в особистості їх близької людини, прийняти їх та допомогти бійцю пройти шлях адаптації до мирних умов життя.

Очевидно, що в американській системі адаптації ветеранів є плюси та мінуси. США брали участь у багатьох війнах, однак саме після 2001 року спостерігається помітне покращення рівня адаптації військовослужбовців, дане явище охоплює багато факторів, але ключовим є сформована система допомоги бійцю після повернення з фронту та максимальна підтримка з боку суспільства. З проблем можна назвати перешкоди для отримання допомоги, інколи застарілі моделі лікування, бар’єри в суспільстві для людей з

інвалідністю тощо.

Наприкінці відзначимо, що адаптаційна модель Сполучених Штатів Америки вдало вживає бюджетні кошти та охоплює різні групи бійців, але досі існують деякі проблеми, що потребують вирішення. На нашу думку, подальше вдосконалення системи передбачає посилення міжвідомчої взаємодії та розвиток партнерства між державними структурами, громадськими організаціями й місцевими громадами.

Наступним розглянемо досвід Канади. Канада розвинула мережеву модель соціальної адаптації через Military Family Resource Centres (MFRCs), що діють у кожному регіоні країни та на військових базах. Їхню діяльність координує Military Family Services у складі Canadian Forces Morale and Welfare Services (CFMWS) – організації, відповідальної за забезпечення морального добробуту, соціальних послуг і програм підтримки для військовослужбовців, ветеранів та їхніх родин [65, с. 27].

Особливістю канадської системи є регулярне оцінювання ефективності програм. Міністерство національної оборони раз на кілька років проводить зовнішній аудит діяльності MFRCs, що дозволяє підвищувати якість послуг та адаптувати їх до нових викликів.

Типовими сервісами MFRC є кризова допомога; групи взаємопідтримки; супровід під час переїздів; лінія Family Information Line, що надає конфіденційні консультації, психологічну допомогу та інформаційну підтримку з будь-яких питань, пов’язаних із військовою службою, сімейними труднощами чи адаптацією після повернення з місій; партнерство з Veterans Affairs Canada (VAC) у межах програм ветеранських переходів спрямоване на забезпечення плавного переходу військовослужбовців до цивільного життя. У співпраці з CFMWS розроблено комплексну систему підтримки, що включає кар’єрне консультування, професійну перепідготовку, психологічну допомогу та соціальну адаптацію. Завдяки цьому ветерани та члени їхніх родин отримують узгоджені послуги від обох структур – військової та цивільної – що сприяє безперервності допомоги після завершення служби [65, с. 31].

Канадська модель акцентує увагу на співпраці з громадськими та ветеранськими організаціями, що сприяє розбудові локальних мереж підтримки та залученню волонтерів.

Далі зауважимо, що у Великій Британії соціальна адаптація родин військовослужбовців інтегрована у Armed Forces Families Strategy 2022–2032. Документ визначає пріоритети державної політики щодо мобільності, доступу до освіти, охорони здоров'я, житлових програм і добробуту сімей. Окрему увагу стратегія приділяє підтримці дітей військовослужбовців під час частих переїздів, розвитку мережі Family Hubs як центрів соціальної та психологічної допомоги, а також розширенню можливостей працевлаштування для подружжя військових. У межах реалізації стратегії діють партнерські програми між міністерствами оборони, освіти, охорони здоров'я та місцевими органами влади, що забезпечує комплексний підхід до підтримки сімей військових. Крім того, передбачено механізми моніторингу потреб родин і щорічного звітування про ефективність заходів адаптації [64].

Також ключовим елементом британської системи є правовий механізм Covenant Duty, який зобов'язує органи влади надавати послуги родинам військових без дискримінації та невиправданих обмежень. Це означає, що місцеві органи освіти чи медицини повинні враховувати специфіку життя військових родин – часті переїзди, перервану освіту дітей, відсутність одного з батьків. Важливо, що стратегія має десятирічний горизонт, що забезпечує сталість і прогнозованість політики.

Наступним прикладом розглянемо Німеччину. У Німеччині соціальна адаптація родин військовослужбовців інтегрована у загальнодержавну систему соціального забезпечення та має специфічні механізми, що діють у рамках Bundeswehr. Основна мета – гарантувати стабільність, психологічну підтримку та соціальну інтеграцію членів родин під час служби військових, особливо у випадках закордонних місій, тривалих відряджень та кризових ситуацій [67, с. 12].

Ключовим інституційним елементом є Familienbetreuungsorganisation der

Bundeswehr (FBO) – «Організація сімейної підтримки Бундесверу». Вона функціонує як окрема служба в структурі Міністерства оборони Німеччини. Основна її функція – підтримка членів родин під час закордонних відряджень військових. FBO організовує регулярні інформаційні зустрічі, підтримує зв'язок родини з командуванням підрозділу, забезпечує консультації з юридичних, психологічних та соціальних питань. Центри FBO розташовані у кожному військовому окрузі Німеччини. Сімейні офіцери (Familienbetreuungsreferenten) відповідають за персональну роботу з родинами, координують надання послуг і організовують зустрічі. Діють гарячі лінії підтримки, що доступні у вечірній і нічний час. Регулярно проводяться інформаційні дні для родин (Familien-Informations-Tage), де обговорюються питання служби, соціальної підтримки та психологічного здоров'я. Важливим елементом є співпраця з місцевими органами влади та громадськими організаціями, які надають допомогу родинам у громадах.

Німецька модель демонструє інституційно впорядковану систему підтримки, що поєднує військову і цивільну інфраструктуру. Її сильними сторонами є інституціоналізація через окрему організацію (FBO); стабільне фінансування з державного бюджету; тісна співпраця з громадами; пріоритет на превентивних заходах і психологічній підтримці.

Наступним кроком розгянемо досвід Ізраїлю. В Ізраїлі чітко регламентовані всі методи роботи, які використовують різні спеціалісти, що допомагають військовослужбовцям та їх родинам у вирішенні їх соціальних та психологічних проблем. Підтримка з боку держави є достатньо вагомою, а саме проблемами ветеранів займаються Міністерство оборони, Міністерство соціальної політики та Національна гвардія [66].

Основними групами методів соціально-психологічної допомоги ветеранам є: індивідуальні методи роботи з одним членом сім'ї; робота з групою (родина); громадський метод.

Метод індивідуальної роботи надається клієнту шляхом особистої взаємодії з соціальним працівником (психологом) у процесі його ресоціалізації

до нових умов життя. Під час такої роботи проводитися консультування, бесіда, терапія, психологічна і соціальна реабілітація, тощо.

Метод роботи з групою (сім'єю) припускає роботу як в цілому з сім'єю, так із кожним з її членів окремо. Під час такої роботи вивчаються різні спектри життя сім'ї військовослужбовця, що сприяє вивченню можливих факторів виникнення проблеми та способів її вирішення. Особливо в Ізраїлі популярною є групова форма роботи з об'єднаними групами сімей військовослужбовців, які мають подібні потреби, завдання, проблеми, мрії. Такі групи підтримки об'єднуються навколо кваліфікованого соціального працівника (психолога) та разом намагаються подолати труднощі.

Також в Ізраїлі добре розвинута система роботи з громадою, в якій проживає ветеран. Після кожного військового зіткнення кожен військовослужбовець, що був залучений, зобов'язаний пройти обстеження. Головне завдання психолога зафіксувати наявність або відсутність бойової травми. Мова йдеться про те, яким чином на бійця подіяло те, що відбулось на лінії зіткнення. Допомога за потреби відбувається в кілька етапів: медична допомога – соціальна допомога – спеціалізована допомога [66].

Традиційно система соціального захисту в Ізраїлі сформувалася як поєднання європейської та американської моделей, але з додаванням національних особливостей. Ми вважаємо, що повністю інтегрувати ізраїльський досвід в Україну неможливо, а частково запозичити певні аспекти необхідно.

Для наочності нами розроблено таблицю відповідності українських норм до розглянутих практик (табл. 1.2). Отже, з аналізу зарубіжного досвіду соціальної адаптації родин військовослужбовців ми можемо зробити наступні висновки. Зарубіжні моделі характеризуються інтегрованістю: США та Канада демонструють єдину системність через MFRS і MFRCs, тоді як в Україні соціальні послуги для родин військових розмежовані між відомствами та органами місцевого самоврядування.

Провідна практика США та Ізраїлю – обов'язковий кейс-менеджмент, який супроводжує родину військовослужбовця від моменту поранення чи

переміщення до інтеграції в громаді. В Україні ця функція лише починає формуватися у службах супроводу, але потребує уніфікації.

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика міжнародних моделей соціальної підтримки родин військовослужбовців та особливостей їх реалізації в Україні

Країна / модель	**Ключові інструменти**	**Реалізація в Україні**
США (MFRS, EFMP, MOS, MyCAA)	Система сімейної готовності; супровід сімей із членами, які мають особливі потреби; цілодобові дистанційні консультації; фінансова підтримка освіти та перекваліфікації для подружжя військових; інтегрована система кейс-менеджменту, моніторингу потреб і акредитації служб.	В Україні реалізуються окремі елементи підтримки родин військовослужбовців, зокрема функціонують ветеранські простори та служби супроводу. Водночас відсутня цілісна інтегрована система, яка б забезпечувала координацію всіх рівнів допомоги, системну оцінку ефективності послуг та індивідуалізований супровід сімей.
Канада (MFRCs)	Центри сімейної підтримки; координація програм соціального добробуту та дозвілля; цілодобова гаряча лінія; інтегрована система переходу до цивільного життя; кар'єрна та психологічна підтримка ветеранів.	В Україні функціонують центри соціальних послуг, однак вони не мають єдиної мережевої моделі та обов'язкових стандартів оцінювання якості діяльності. Підтримка родин військових часто має фрагментарний характер і залежить від окремих проєктів або ініціатив.
Велика Британія (Families Strategy, Covenant Duty)	Довгострокова стратегія підтримки сімей військовослужбовців; обов'язок органів влади враховувати їхні потреби; мережа місцевих центрів підтримки.	В Україні наявні стратегічні підходи до ветеранської політики, проте родини військовослужбовців не завжди розглядаються як окрема цільова група. Відсутній механізм обов'язкового врахування їхніх інтересів на рівні місцевого управління.
Німеччина (FBO)	Центри сімейної підтримки при військових структурах; постійна комунікація між командуванням, соціальними службами та родинами; інтеграція соціальної підтримки у систему управління.	В Україні комунікація з родинами військовослужбовців носить переважно нерегулярний характер і не інтегрована в систему управління військовими структурами. Також недостатньо розвинені механізми кризового інформування та підтримки.
Ізраїль (Rehabilitation Dept.)	Персоніфікований підхід до підтримки родин поранених; фінансова компенсація; супровід соціального працівника; безперервна підтримка від госпіталізації до повернення у громаду.	В Україні соціальні гарантії мають загальний характер, проте бракує чітко структурованих механізмів довготривалого супроводу родин поранених військовослужбовців. Підтримка часто обмежується матеріальними виплатами без системного індивідуального супроводу.

Оцінювання ефективності у Канаді є обов’язковим, у той час як в Україні бракує інструментів зовнішнього аудиту якості соціальних програм. Сімейна оптика політики, як у Британії (Families Strategy, Covenant Duty), поки що відсутня в Україні. Українські стратегії зосереджені на ветеранах, тоді як потреби їхніх родин системно не виділяються.

Локальні центри підтримки сімей (MFRC у Канаді, FBO у Німеччині) є сталим міжнародним стандартом. В Україні ветеранські простори частково виконують цю функцію, але відсутня чітка нормативна вимога до співпраці з військовими частинами та органами охорони здоров’я / освіти.

Таким чином, зарубіжний досвід свідчить, що для ефективної соціальної адаптації родин військовослужбовців потрібна єдина система підтримки сімей, яка включає: обов’язковий кейс-менеджмент; фінансові компенсації для членів родини; регулярне оцінювання програм; закріплення сімейної перспективи в політиках; сталі локальні центри підтримки, інтегровані у військову та громадську інфраструктуру.

Україна вже має нормативні кроки (стандарти соціальних послуг, ветеранська стратегія), але потребує їх доповнення сімейними компонентами та інтеграції міжнародних підходів.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дослідження було здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз процесу соціальної адаптації родин військовослужбовців у територіальній громаді. Встановлено, що соціальна адаптація є багаторівневим, динамічним і тривалим процесом, який охоплює не лише пристосування особистості до нових умов життя, але й відновлення соціальних ролей, міжособистісних зв’язків, сімейних взаємин та інтеграцію у соціальне середовище громади. Особливість адаптаційних процесів родин військовослужбовців полягає у впливі специфічних чинників військової

служби – бойового досвіду, тривалих розлук, психоемоційного напруження, фізичних і психологічних травм, що суттєво змінюють систему сімейного функціонування та потребують комплексної підтримки з боку держави і громади.

У ході аналізу наукових підходів до трактування поняття «соціальна адаптація» з'ясовано, що в сучасному науковому дискурсі відсутнє єдине універсальне визначення цього поняття. Соціальна адаптація розглядається як інтегративний процес взаємодії особистості та соціального середовища, спрямований на досягнення рівноваги між потребами людини та можливостями суспільства. Водночас щодо військовослужбовців і членів їхніх родин адаптація має специфічний зміст, оскільки пов'язана з необхідністю подолання наслідків бойового досвіду, відновлення психологічної стабільності та формування нових моделей соціальної взаємодії.

Узагальнення теоретичних підходів дозволило визначити, що найбільш значущими для дослідження адаптаційних процесів родин військовослужбовців є соціально-психологічний, культурологічний, системний та інституційний підходи. Соціально-психологічний підхід дає змогу аналізувати емоційний стан особистості, механізми подолання стресу та особливості сімейної взаємодії. Культурологічний підхід акцентує увагу на впливі культурного середовища, суспільних цінностей, норм і соціальних практик на адаптацію військових родин. Системний підхід дозволяє розглядати процес адаптації як взаємодію різних підсистем – особистості, родини, громади, соціальних служб та державних інституцій. Інституційний підхід підкреслює роль держави, органів місцевого самоврядування, громадських організацій і соціальних служб у забезпеченні підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Встановлено, що комплексне поєднання зазначених підходів забезпечує цілісне розуміння механізмів соціальної адаптації та створює методологічне підґрунтя для формування ефективної системи соціальної підтримки родин військовослужбовців у територіальній громаді. Соціальна адаптація не може

розглядатися виключно як індивідуальний процес, оскільки її результативність значною мірою залежить від рівня розвитку соціального середовища, доступності послуг, міжвідомчої взаємодії та активності громади.

У процесі дослідження було проаналізовано нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин в Україні. Встановлено, що вітчизняна система соціального захисту формується на основі законів України, підзаконних нормативних актів, державних програм та діяльності спеціалізованих інституцій. Законодавство визначає широкий спектр соціальних гарантій, зокрема право на медичну допомогу, психологічну підтримку, соціальні виплати, професійну адаптацію, реабілітацію та інші види допомоги. Водночас дослідження показало, що система нормативно-правового забезпечення залишається недостатньо цілісною та характеризується певною фрагментарністю, дублюванням функцій і недостатньою координацією між різними суб’єктами реалізації соціальної політики.

З’ясовано, що в умовах повномасштабної війни та тривалого функціонування держави в умовах воєнного стану нормативно-правова база України перебуває у стані активної трансформації та поступово адаптується до сучасних викликів. Позитивним є посилення уваги держави до питань ветеранської політики, створення Міністерства у справах ветеранів, розвиток системи ветеранських просторів та впровадження державних стандартів соціальних послуг. Разом із тим практична реалізація законодавчих норм часто ускладнюється недостатнім фінансуванням, нерівномірністю доступу до послуг у різних громадах, дефіцитом кваліфікованих кадрів та недостатнім рівнем міжвідомчої взаємодії.

Аналіз зарубіжного досвіду соціальної підтримки та адаптації родин військовослужбовців дозволив встановити, що у більшості розвинених країн сформовані комплексні, інтегровані моделі підтримки, які поєднують психологічну допомогу, соціальний супровід, медичну реабілітацію, професійну адаптацію, освітні програми та фінансову підтримку. Досвід

США, Канади, Великої Британії, Німеччини та Ізраїлю свідчить про високу ефективність моделей, заснованих на міжвідомчій взаємодії, системі кейс-менеджменту, розвитку локальних центрів підтримки та активному залученні громадських організацій.

Встановлено, що важливою особливістю зарубіжних моделей є орієнтація не лише на самого військовослужбовця, а й на всю його родину як окремий об’єкт соціальної політики. Значна увага приділяється довготривалому супроводу сімей, розвитку мереж підтримки, профілактиці психологічних криз, підтримці дітей військовослужбовців та створенню механізмів безперервної взаємодії між військовими структурами, соціальними службами та громадою. Порівняльний аналіз показав, що в Україні окремі елементи таких моделей уже впроваджуються, однак вони поки що не формують єдиної цілісної системи підтримки родин військовослужбовців.

Отже, результати проведеного теоретичного аналізу дозволяють зробити висновок, що соціальна адаптація родин військовослужбовців у територіальній громаді є складним соціальним процесом, який потребує комплексного, міждисциплінарного та інституційно узгодженого підходу. Ефективність адаптації залежить від поєднання державної підтримки, ресурсів громади, діяльності соціальних служб, громадських ініціатив та внутрішнього потенціалу самої родини. У зв’язку з цим актуальним є подальше вдосконалення механізмів соціальної підтримки, розвиток системи кейс-менеджменту, впровадження сімейно орієнтованих програм допомоги та посилення ролі територіальної громади як ключового середовища соціальної інтеграції військовослужбовців та членів їхніх сімей.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ РОДИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

2.1. Організація та методика емпіричного дослідження соціальної адаптації родин військовослужбовців на рівні громади

У процесі підготовки роботи нами було розроблено та затверджено план емпіричного дослідження, яке реалізується на базі Дашівської селищної ради. Дашівська селищна рада є адміністративним центром Дашівської селищної територіальної громади, яка розташована у Гайсинському районі Вінницької області. До складу цієї громади, утвореної у 2020 році в межах адміністративно-територіальної реформи, входять селище Дашів та низка прилеглих сільських населених пунктів. Громада підпорядкована Гайсинській районній раді та функціонує як самостійна адміністративна одиниця з власними органами місцевого самоврядування.

Дашівська територіальна громада характеризується переважно сільським типом розселення, що зумовлює специфіку соціально-економічного розвитку та організації соціальної роботи. Основними сферами зайнятості населення є сільське господарство, малий бізнес, бюджетна сфера та сфера обслуговування. Водночас значна частина населення працює за межами громади або має сезонний характер зайнятості, що впливає на рівень доходів і соціальної стабільності родин.

Соціальна інфраструктура громади представлена закладами освіти (заклади дошкільної та загальної середньої освіти), установами охорони здоров’я (амбулаторії загальної практики сімейної медицини, фельдшерсько-акушерські пункти), а також закладами культури та соціального обслуговування. У громаді функціонують центр надання соціальних послуг, служба у справах дітей, а також здійснюється співпраця з громадськими та волонтерськими організаціями.

Важливою особливістю громади є наявність родин

військовослужбовців, ветеранів та осіб, які постраждали внаслідок бойових дій, що зумовлює підвищену потребу у розвитку системи соціальної підтримки та адаптації. Органи місцевого самоврядування реалізують заходи соціальної політики, спрямовані на підтримку цих категорій населення, однак, як і в більшості територіальних громад, існує потреба у вдосконаленні механізмів надання соціальних послуг, посиленні міжвідомчої взаємодії та впровадженні інноваційних підходів у соціальній роботі.

Так, Дашівська селищна територіальна громада є типовим прикладом української громади, в якій поєднуються традиційні соціально-економічні умови та сучасні виклики, пов’язані з війною, що створює актуальне підґрунтя для дослідження особливостей соціальної адаптації родин військовослужбовців на місцевому рівні.

Дослідження передбачає три послідовні етапи: підготовчий, діагностично-аналітичний та узагальнювально-інтерпретаційний. Такий підхід дозволяє забезпечити системність, достовірність і практичну спрямованість отриманих результатів.

Емпіричне дослідження особливостей соціальної адаптації родин військовослужбовців є важливою складовою комплексного аналізу даної проблематики, оскільки дозволяє перейти від теоретичних узагальнень до вивчення реальних умов функціонування родин у територіальній громаді. В умовах сучасних соціальних трансформацій, зумовлених тривалою військовою агресією, соціальна адаптація родин військовослужбовців набуває особливої актуальності, оскільки саме родина виступає ключовим середовищем відновлення соціального функціонування військовослужбовця та його інтеграції у мирне життя.

Метою емпіричного дослідження є визначення рівня соціальної адаптації родин військовослужбовців, виявлення основних проблем і потреб, що виникають у процесі адаптації, а також оцінка рівня довіри до державних і соціальних інституцій як важливого чинника ефективної інтеграції у громаду.

Відповідно до поставленої мети було визначено основні завдання

дослідження, які передбачали дослідження рівня соціально-економічної та психологічної адаптації родин військовослужбовців, виявлення ключових труднощів і бар'єрів, що виникають у процесі адаптації, оцінку доступності та ефективності соціальних послуг у територіальній громаді, визначення рівня довіри родин військовослужбовців до державних і соціальних інституцій, а також аналіз взаємозв'язку між рівнем соціальної адаптації та інституційною підтримкою.

У дослідженні взяли участь 40 респондентів – представників родин військовослужбовців, які перебувають у різних соціальних статусах: сім'ї діючих військовослужбовців, родини осіб, що проходять реабілітацію, а також родини демобілізованих, родини загиблих. Такий підхід дозволив врахувати різні етапи адаптаційного процесу та отримати більш комплексну картину досліджуваного явища.

Вибірка формувалася за принципом цілеспрямованого відбору, що передбачає включення до дослідження саме тих респондентів, які відповідають меті дослідження. При цьому враховувалися такі критерії: наявність члена родини, який є військовослужбовцем або ветераном, проживання на території громади, готовність до участі у дослідженні. Важливим аспектом було дотримання етичних принципів: добровільність участі, анонімність, конфіденційність та інформована згода.

Методичний інструментарій дослідження включав два основних інструменти. Першим є авторська анкета для вимірювання рівня соціальної адаптації родини військовослужбовця (Додаток А), яка була розроблена з урахуванням сучасних підходів до оцінювання соціальної адаптації. Анкета охоплює кілька змістових блоків, зокрема оцінку житлових умов, рівня зайнятості, доступу до соціальних послуг, психологічного стану, рівня соціальної включеності та підтримки з боку громади. Це дозволило комплексно дослідити як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти адаптаційного процесу.

Другим інструментом став опитувальник «Визначення рівня довіри до

державних та соціальних інституцій серед родин військовослужбовців» (Додаток Б), який спрямований на оцінку інституційного виміру соціальної адаптації. У межах цього опитувальника досліджувався рівень довіри до таких суб'єктів, як органи державної влади, органи місцевого самоврядування, соціальні служби, медичні установи, громадські організації та волонтерські ініціативи. Це дало змогу визначити ступінь ефективності взаємодії між родинами військовослужбовців і соціальними інститутами.

Збір емпіричних даних здійснювався методом анкетування, що забезпечило можливість охоплення широкого кола респондентів та отримання стандартизованої інформації. Опитування проводилося у зручний для респондентів спосіб, з урахуванням їхнього психологічного стану та готовності до участі у дослідженні. Такий підхід дозволив мінімізувати вплив зовнішніх факторів і підвищити достовірність отриманих результатів.

Обробка результатів дослідження здійснювалася із застосуванням методів кількісного та якісного аналізу. Кількісний аналіз передбачав підрахунок частотних показників, визначення середніх значень та побудову узагальнених показників рівня соціальної адаптації і довіри до інституцій. Якісний аналіз дозволив інтерпретувати отримані дані, виявити основні тенденції, проблеми та ресурси адаптації родин військовослужбовців.

Особливу увагу в процесі дослідження було приділено етичним аспектам. Усі респонденти були поінформовані про мету дослідження, мали можливість відмовитися від участі на будь-якому етапі, а отримані дані використовувалися виключно в узагальненому вигляді для наукових цілей.

Таким чином, організація та методика проведеного емпіричного дослідження забезпечили отримання достовірної та комплексної інформації про особливості соціальної адаптації родин військовослужбовців у територіальній громаді. Використання двох взаємодоповнюючих інструментів дозволило охопити як індивідуально-психологічні, так і інституційні аспекти адаптаційного процесу, що створює підґрунтя для подальшого аналізу результатів і розроблення практичних рекомендацій.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей соціальної адаптації родин військовослужбовців

У межах емпіричного дослідження було проведено аналіз особливостей соціальної адаптації родин військовослужбовців, які проживають на території Дашівської селищної територіальної громади. Отримані результати дозволяють оцінити рівень адаптації, визначити основні проблеми, а також виявити роль інституційної підтримки у цьому процесі.

Для проведення опитування було використано Google-форму, у якій створено структуровану анкету, доступ до якої респонденти отримували через персональне запрошення-посилання у соціальних мережах, електронній пошті. Формування вибірки здійснювалося з урахуванням того, що досліджувана тематика стосується питань, які зазвичай обговорюються у колі знайомих осіб або з людьми, що працюють за рекомендацією та викликають вищий рівень довіри. До участі залучалися родини військовослужбовців, які проживають у м. Вінниця та передмісті, з урахуванням різного статусу служби (активна служба, поранення/реабілітація, демобілізація, родини загиблих).

Мета анкети – швидко, етично й порівняно виміряти рівень соціальної адаптації родини військовослужбовця на рівні громади за 6 ключовими доменами: психоемоційний стан, сімейна згуртованість/гнучкість, доступ до послуг, соціальний капітал і підтримка, економічна стабільність, правова обізнаність/реалізація прав. Окремо – скринінг ризиків (нав’язливі спогади, порушення сну, безнадія).

Опитувальник містив як закриті, так і напіввідкриті запитання, що дозволило поєднати кількісні та якісні показники. Запитання були спрямовані на вивчення рівня довіри до державних і соціальних інституцій, оцінку якості взаємодії з ними, а також аналіз соціально-психологічних аспектів адаптації родин в умовах дії воєнного стану в Україні. Отримані дані експортувалися в електронну таблицю для подальшої статистичної обробки (розрахунок середніх значень, індексів довіри, перевірка внутрішньої узгодженості шкал).

Для наочного відображення структури вибірки респондентів доцільно використати графічне представлення, яке дозволяє узагальнити співвідношення різних категорій родин військовослужбовців, що брали участь у дослідженні. Такий підхід сприяє кращому розумінню складу вибірки та дозволяє оцінити репрезентативність отриманих результатів. Відповідну структуру родин військовослужбовців у вибірці подано на рис. 2.1.

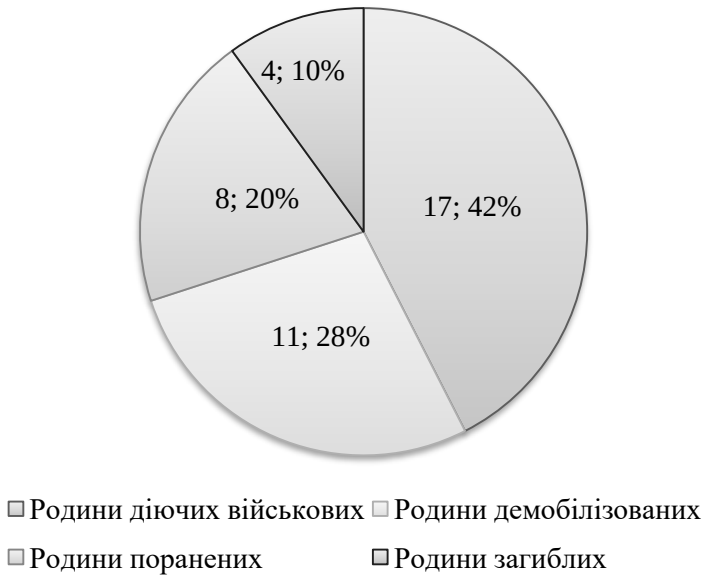

Рис. 2.1. Структура родин військовослужбовців у вибірці

Подана на рис. 2.1 діаграма відображає розподіл респондентів за категоріями родин військовослужбовців, що брали участь у дослідженні. Найбільшу частку становлять родини діючих військовослужбовців, що свідчить про актуальність дослідження процесів адаптації саме цієї категорії, яка перебуває в умовах постійної невизначеності, пов’язаної з проходженням служби, можливими ризиками для життя та обмеженими можливостями стабільного сімейного функціонування.

Значну частку вибірки також складають родини демобілізованих військовослужбовців. Для цієї групи характерні специфічні адаптаційні виклики, пов’язані з поверненням до цивільного життя, відновленням соціальних ролей та інтеграцією у громаду. Їх присутність у вибірці дозволяє дослідити процес реадаптації після завершення військової служби.

Окрему групу становлять родини поранених військовослужбовців, які стикаються з додатковими труднощами, пов’язаними з фізичним та психологічним відновленням, потребою у тривалому лікуванні та реабілітації, а також зміною звичного способу життя родини. Їх частка у вибірці є важливою для аналізу особливостей адаптації в умовах підвищеного навантаження на сім’ю.

Найменшу частку складають родини загиблих військовослужбовців, однак їх включення до дослідження має принципове значення. Ця категорія є однією з найбільш вразливих, оскільки переживає втрату близької людини, що супроводжується глибокими психологічними та соціальними наслідками. Незважаючи на відносно невелику кількість таких респондентів, їх участь дозволяє врахувати специфіку адаптаційних процесів у ситуації втрати та оцінити потреби у соціальній підтримці.

Представлена структура вибірки забезпечує комплексний підхід до аналізу соціальної адаптації родин військовослужбовців, оскільки охоплює різні категорії, що перебувають у відмінних життєвих обставинах. Це дозволяє отримати більш об’єктивні та узагальнені результати, які можуть бути використані для вдосконалення соціальної роботи на рівні територіальної громади.

Для більш детального аналізу соціально-демографічної структури вибірки доцільно розглянути розподіл респондентів за статтю. Це дозволяє оцінити гендерні особливості участі родин військовослужбовців у дослідженні, а також врахувати специфіку сприйняття адаптаційних процесів представниками різних статевих груп. Відповідні результати подано на рис. 2.2.

Представлені на рис. 2.2 дані відображають розподіл респондентів за статтю та свідчать про переважання жінок у вибірці. Зокрема, кількість жінок становить 27 осіб, тоді як чоловіків – 13. Така структура є цілком закономірною та пояснюється тим, що саме жінки найчастіше виконують роль основних комунікаторів із соціальними службами, беруть активну участь у

вирішенні соціально-побутових питань родини та більш охоче долучаються до соціологічних досліджень.

Рис. 2.2. Розподіл респондентів за статтю

Домінування жіночої частки респондентів також свідчить про те, що значна відповідальність за процес соціальної адаптації родини покладається саме на жінок, особливо в умовах відсутності чоловіка через проходження військової служби або інші обставини. Вони частіше взаємодіють із інституціями соціальної підтримки, звертаються за допомогою та оцінюють ефективність наданих послуг.

Водночас участь чоловіків у дослідженні, хоча і менш чисельна, є важливою для забезпечення об’єктивності результатів. Це дозволяє врахувати різні точки зору на процес соціальної адаптації та більш повно дослідити особливості функціонування родин військовослужбовців.

Перед проведенням детального аналізу окремих складових соціальної адаптації родин військовослужбовців доцільно узагальнити результати анкетування за основними доменами дослідження. Це дозволяє отримати цілісне уявлення про рівень адаптації, визначити найбільш проблемні сфери, а також оцінити загальний стан функціонування родин у межах територіальної громади. Узагальнені результати оцінювання рівня соціальної адаптації родин військовослужбовців подано в табл. 2.1.

Отримані результати табл. 2.1 свідчать, що загальний індекс соціальної адаптації родин військовослужбовців становить 2,37 бала, що відповідає зоні помірного ризику. Це означає, що більшість родин загалом здатні

функціонувати в умовах громади, однак потребують додаткової соціальної, психологічної, правової та інформаційної підтримки.

Таблиця 2.1

Узагальнені результати оцінювання рівня соціальної адаптації родин військовослужбовців

Домен адаптації	**Середній бал**	**Рівень**
Психоемоційний стан	2,1	помірний ризик
Сімейна згуртованість / гнучкість	2,8	задовільна адаптація
Доступ до послуг громади	2,4	помірний ризик
Соціальний капітал і підтримка	2,6	задовільна адаптація
Економічна стабільність	2,0	помірний ризик
Правова обізнаність і реалізація прав	2,3	помірний ризик
Загальний індекс адаптації	**2,37**	**помірний ризик**

Найбільш проблемними виявилися економічна стабільність, психоемоційний стан і правова обізнаність, тоді як відносно кращими є показники сімейної згуртованості та соціальної підтримки. Це свідчить про те, що родини військовослужбовців, попри наявність внутрішніх ресурсів і взаємної підтримки, залишаються вразливими до зовнішніх соціально-економічних і інституційних викликів.

Для наочного представлення середніх показників за основними доменами доцільно побудувати стовпчикову діаграму (рис. 2.3).

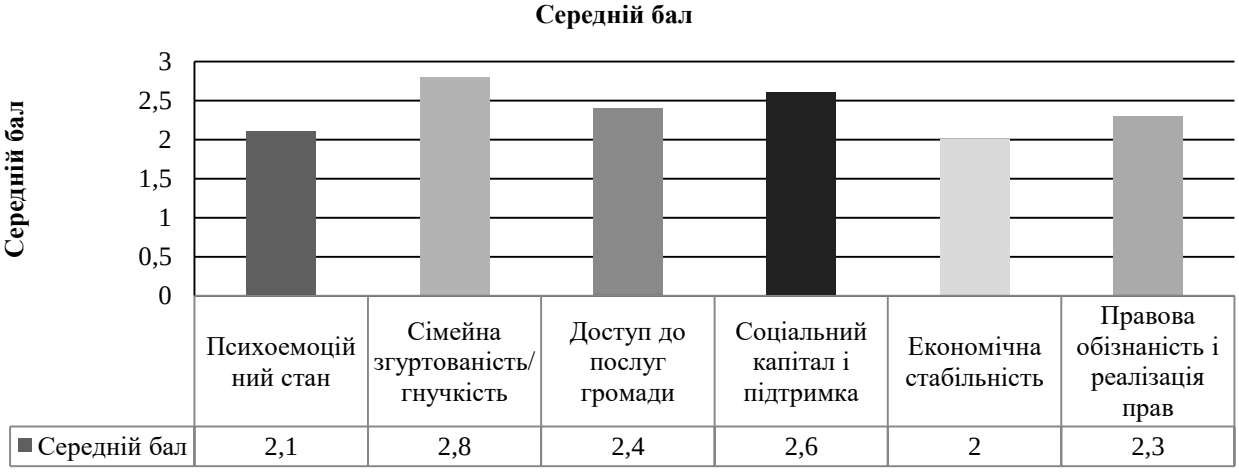

Рис. 2.3. Середні показники соціальної адаптації родин військовослужбовців за основними доменами

Дані рис. 2.3 демонструють нерівномірність адаптаційного процесу в різних сферах життєдіяльності родин військовослужбовців. Найвищий показник зафіксовано у сфері сімейної згуртованості та гнучкості – 2,8 бала. Це свідчить про те, що родини здебільшого зберігають внутрішню підтримку, здатність до взаємодопомоги та пристосування до змін. Водночас найнижчий показник спостерігається у сфері економічної стабільності – 2,0 бала, що вказує на наявність матеріальних труднощів, нестабільності доходів і потреби у додаткових соціально-економічних механізмах підтримки.

Психоемоційний блок анкети дозволив оцінити рівень життєвих сил, здатність контролювати стрес і стабільність настрою. Середній показник за цим доменом становить 2,1 бала, що відповідає помірному ризику. Це свідчить про те, що значна частина респондентів переживає емоційне напруження, втому, тривожність і труднощі з відновленням. Найбільш вразливими в цьому аспекті є родини поранених і загиблих військовослужбовців, оскільки їхній адаптаційний процес ускладнюється травматичним досвідом, переживанням втрати або необхідністю тривалого догляду.

Для більш детального аналізу психоемоційного стану родин військовослужбовців було здійснено розподіл респондентів за рівнем психологічної адаптації відповідно до отриманих балів за відповідним доменом анкети. Такий підхід дозволяє визначити частку родин, які перебувають у зоні підвищеного ризику, а також оцінити загальний психоемоційний фон вибірки. Результати розподілу респондентів за рівнем психоемоційного стану подано в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Розподіл респондентів за рівнем психоемоційного стану

Рівень	**Кількість осіб**	**%**
Високий ризик	9	22,5
Помірний ризик	18	45,0
Задовільна адаптація	10	25,0
Висока адаптація	3	7,5
Разом	40	100

Результати табл. 2.2 свідчать, що майже половина респондентів перебуває у зоні помірного ризику, а ще 22,5% – у зоні високого ризику. Це підтверджує необхідність посилення психологічної підтримки в громаді, зокрема через індивідуальні консультації, групи взаємопідтримки, психоедукаційні заходи та доступ до фахівців.

Блок сімейної згуртованості та гнучкості показав відносно кращі результати. Середній бал становить 2,8, що відповідає рівню задовільної адаптації. Це означає, що більшість родин зберігають здатність до внутрішньої комунікації, взаємної підтримки, розподілу обов'язків і спільного вирішення проблем. Водночас цей показник не є високим, що свідчить про наявність труднощів у частини сімей, особливо в умовах тривалої відсутності військовослужбовця, поранення або втрати члена родини.

Доступ до послуг громади отримав середній показник 2,4 бала, тобто перебуває на межі помірного ризику. Це свідчить про те, що респонденти частково знають, куди звертатися за допомогою, однак не завжди отримують послуги швидко, послідовно й у достатньому обсязі. Особливо актуальними залишаються питання доступу до психологічної допомоги, правового консультування та соціального супроводу.

Для оцінки інституційного аспекту соціальної адаптації родин військовослужбовців було проаналізовано рівень доступності основних послуг у територіальній громаді. Узагальнені результати оцінювання цих показників подано в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Оцінка доступності послуг громади

Показник	**Середній бал**
Обізнаність, куди звертатися по допомогу	2,6
Швидкість запису до спеціаліста	2,3
Отримання психологічної допомоги	2,1
Урахування потреб сім'ї освітніми / дитячими послугами	2,5

Як показує табл. 2.3, найнижчий показник у цьому блоці стосується

отримання психологічної допомоги – 2,1 бала. Це свідчить про потребу у розширенні доступу до фахової підтримки, особливо для родин поранених і загиблих військовослужбовців. Водночас показник обізнаності щодо установ підтримки є дещо вищим, що може свідчити про наявність інформаційних каналів у громаді, але недостатню сталість або доступність самих послуг.

Блок соціального капіталу і підтримки має середній показник 2,6 бала, що відповідає задовільній адаптації. Це означає, що частина родин має підтримку з боку родичів, друзів, сусідів або громади. Водночас показник участі у групах взаємопідтримки чи ветеранських просторах залишається нижчим, що свідчить про недостатній рівень організованої спільнотної підтримки.

Економічна стабільність є одним із найслабших доменів анкети. Середній показник становить 2,0 бала, що свідчить про помірний ризик. Найбільш проблемними є відсутність фінансового резерву, нестабільність доходів і залежність від державних виплат або соціальної допомоги. Частина респондентів зазначила, що сімейний дохід дозволяє покривати лише базові потреби, однак не забезпечує відчуття фінансової безпеки.

Важливим компонентом соціальної адаптації родин військовослужбовців є рівень їх економічної стабільності, який визначає здатність родини забезпечувати базові потреби, підтримувати прийнятний рівень життя та протистояти фінансовим ризикам. Для оцінювання цього аспекту було проаналізовано ключові показники матеріального становища родин, зокрема рівень доходів, наявність стабільної зайнятості, фінансового резерву та своєчасність отримання державних виплат. Узагальнені результати подано на рис. 2.4.

Рис. 2.4 наочно показує, що найнижче значення отримав показник наявності фінансового резерву – 1,5 бала. Це означає, що значна частина родин не має достатнього запасу коштів на випадок непередбачених обставин. Така ситуація підвищує рівень вразливості родин і посилює залежність від зовнішньої підтримки.

Рис. 2.4. Оцінка економічної стабільності родин

Правова обізнаність і реалізація прав оцінена на рівні 2,3 бала. Це свідчить про те, що респонденти частково знають про свої пільги, права та механізми отримання допомоги, однак не завжди розуміють процедури оформлення статусів, довідок або компенсацій. Частина родин має позитивний досвід вирішення адміністративних питань, але для багатьох цей процес залишається складним і потребує супроводу.

Для узагальнення результатів дослідження доцільно проаналізувати розподіл родин військовослужбовців за загальним рівнем соціальної адаптації. Це дозволяє оцінити частку родин, які перебувають у зоні ризику, а також визначити рівень їх інтеграції у громаду (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Розподіл родин за загальним рівнем соціальної адаптації

Рівень соціальної адаптації	**Кількість родин**	**%**
Високий ризик	7	17,5
Помірний ризик	18	45,0
Задовільна адаптація	12	30,0
Висока адаптація	3	7,5
Разом	40	100

Отримані результати табл. 2.4 показують, що найбільша частка родин перебуває у зоні помірного ризику – 45%. Це означає, що такі родини не є

повністю дезадаптованими, однак мають низку невирішених проблем, які можуть ускладнювати їхнє соціальне функціонування. Ще 17,5% родин перебувають у зоні високого ризику й потребують більш інтенсивного соціального супроводу. Лише 7,5% респондентів демонструють високий рівень адаптації.

Для поглибленого аналізу психоемоційного стану родин військовослужбовців було здійснено додатковий скринінг ризиків, спрямований на виявлення проявів травматичного досвіду та психологічного напруження. Зокрема, оцінювалися такі показники, як наявність нав'язливих спогадів або кошмарів, порушення сну та відчуття безнадії щодо майбутнього. Узагальнені результати цього скринінгу подано на рис. 2.5.

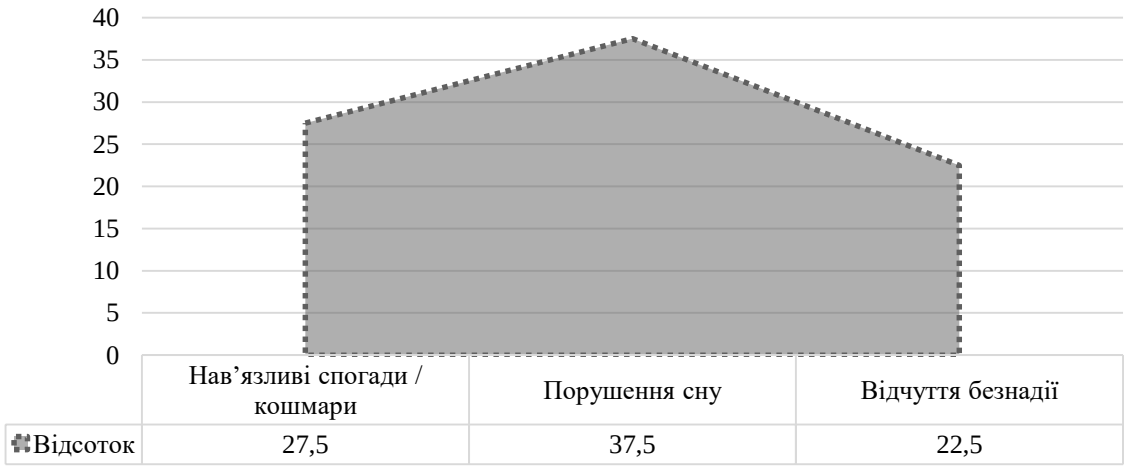

Рис. 2.5. Результати додаткового скринінгу психоемоційних ризиків серед родин військовослужбовців

Результати скринінгу свідчать, що найбільш поширеною проблемою є порушення сну, яке відзначили 37,5% респондентів. Також значна частина учасників дослідження повідомила про нав'язливі спогади або кошмари. Такі результати вказують на потребу у доступній психологічній допомозі, ранньому виявленні психоемоційних труднощів і створенні безпечного простору підтримки для родин військовослужбовців.

Для наочного представлення результатів за шістьма доменами доцільно

використати радарну діаграму (рис. 2.6).

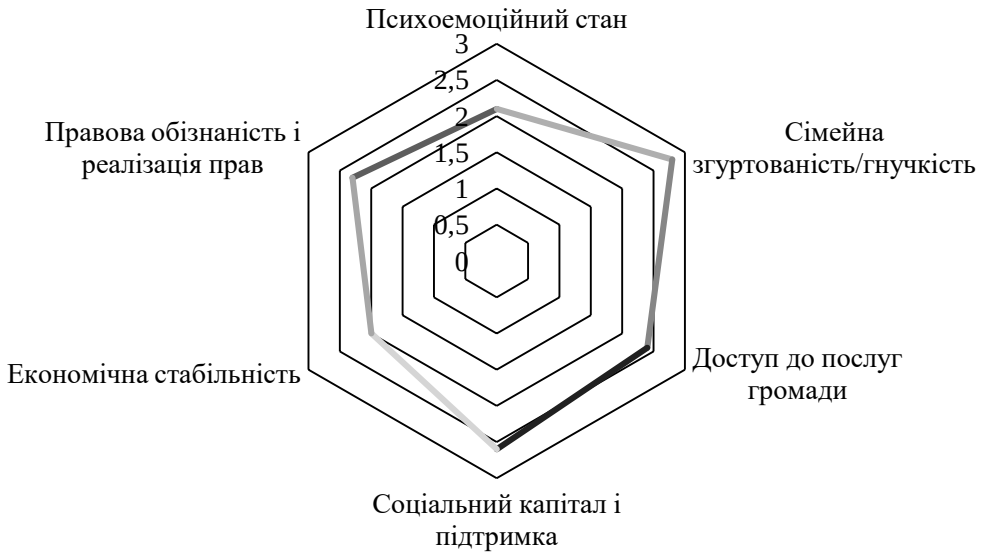

Рис. 2.6. Профіль соціальної адаптації родин військовослужбовців за шістьма доменами

Радарна діаграма 2.6 дозволяє побачити, що адаптаційний профіль родин військовослужбовців є нерівномірним. Найсильнішим ресурсом виступає сімейна згуртованість, тоді як найбільш проблемними залишаються економічна стабільність, психоемоційний стан і правова обізнаність. Такий розподіл свідчить про те, що родини мають внутрішній потенціал до адаптації, однак потребують зовнішньої підтримки з боку громади та соціальних інституцій.

Таким чином, аналіз результатів анкетування засвідчив, що соціальна адаптація родин військовослужбовців у Дашівській селищній територіальній громаді має неоднорідний характер. Частина родин демонструє достатній рівень адаптації, однак більшість перебуває в зоні помірного ризику. Найбільш актуальними проблемами є психоемоційне напруження, економічна нестабільність, недостатня правова обізнаність і обмежений доступ до окремих видів соціальних послуг. Отримані результати підтверджують необхідність комплексної соціальної роботи, що поєднує психологічну допомогу, соціальний супровід, правове консультування, економічну

підтримку та розвиток ресурсів громади.

Наступним кроком буде аналіз результатів за опитувальником «Визначення рівня довіри до державних та соціальних інституцій серед родин військовослужбовців». Він був розроблений з метою комплексного вивчення ставлення родин військовослужбовців до різних органів влади, соціальних та громадських структур. Опитувальник дає можливість не лише оцінити загальний рівень довіри, а й виявити відмінності у сприйнятті державних і недержавних інституцій, які надають підтримку. Завдяки структурованим блокам питань ми змогли проаналізувати досвід взаємодії з конкретними установами, рівень прозорості їхньої діяльності, відчуття доброзичливості та справедливості з боку персоналу. Опитувальник дозволив визначити, які саме організації та служби користуються найбільшою підтримкою, а які – потребують посилення комунікації та реформ. Важливо, що він враховує статусні відмінності родин (активна служба, поранені, демобілізовані, родини загиблих), що дає змогу глибше зрозуміти унікальні потреби кожної групи. Крім того, отримані дані допомогли виявити основні канали отримання інформації та рівень їхньої надійності. У підсумку, результати опитування стануть підґрунтям для розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності роботи державних структур та зміцнення партнерства з соціальними й громадськими інституціями.

Передусім було проаналізовано середні показники довіри до різних інституцій, що дозволило визначити загальні тенденції сприйняття державних і соціальних структур (табл. 2.5).

Аналіз отриманих результатів (табл. 2.5) свідчить про нерівномірний розподіл рівня довіри до різних інституцій. Найвищі показники довіри зафіксовано щодо волонтерських ініціатив, ветеранських просторів, благодійних фондів та центрів соціальних служб. Це свідчить про високий рівень ефективності діяльності громадського сектору та його значну роль у підтримці родин військовослужбовців.

Натомість найнижчий рівень довіри спостерігається до судової системи,

Верховної Ради та правоохоронних органів. Це може бути пов’язано з негативним досвідом взаємодії або загальним рівнем недовіри до державних інституцій.

Таблиця 2.5

Середні бали довіри по інституціях

Інституція	Середній бал довіри (0–10)
Президент України / Офіс Президента	5,0
Верховна Рада України	4,2
Кабінет Міністрів України	4,6
Міністерство оборони України (МОУ)	6,7
Міністерство у справах ветеранів України	6,0
Міністерство соціальної політики України / Управління соцзахисту	5,7
Пенсійний фонд України	5,3
Національна служба здоров’я України (НСЗУ) / комунальні медзаклади	5,9
Національна поліція України	4,7
Судова система України	3,8
Вінницька міська рада / виконавчі органи	6,3
Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП)	6,6
Вінницький міський центр соціальних служб (ВМЦСС)	7,2
Державна служба зайнятості	5,1
Veteran Hub / ветеранські простори (Вінниця)	7,6
Благодійні фонди (місцеві/національні)	7,4
Волонтерські ініціативи громади	8,1
Релігійні громади/організації	6,9

Для узагальнення результатів було розраховано інтегральні індекси довіри.

Індекс довіри до державних інституцій (ІДДІ) = 5,4 (середній рівень)

Індекс довіри до соціальних інституцій (ІДСІ) = 7,5 (високий рівень)

Загальний індекс довіри (ЗІД) = 6,5 (середньо-високий рівень)

Отримані показники підтверджують суттєвий розрив між рівнем довіри до державних та громадських інституцій. Соціальний сектор (волонтери, благодійні організації, ветеранські простори) сприймається значно позитивніше, ніж державні структури.

Для визначення особливостей інституційної довіри було проаналізовано її рівень залежно від статусу родини військовослужбовця. Такий підхід

дозволяє виявити специфіку сприйняття соціальних і державних інституцій різними категоріями респондентів (рис. 2.7).

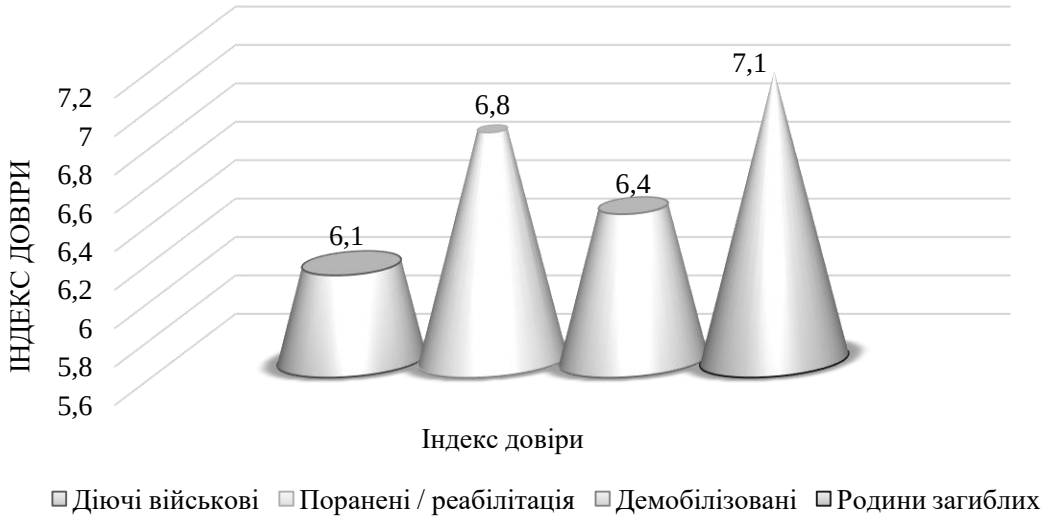

Рис. 2.7. Рівень довіри до інституцій за статусними групами родин військовослужбовців

Представлена на рис. 2.7 діаграма демонструє відмінності у рівні довіри до соціальних і державних інституцій серед різних статусних груп родин військовослужбовців. Найвищий показник довіри зафіксовано серед родин загиблих військовослужбовців (7,1 бала), що свідчить про відносно позитивний досвід взаємодії з інституціями, зокрема соціальними службами, громадськими та релігійними організаціями, які активно залучаються до підтримки цієї категорії.

Дещо нижчий рівень довіри спостерігається серед родин поранених військовослужбовців (6,8 бала), що може бути пов’язано як із отриманням допомоги у сфері медичного та соціального забезпечення, так і з наявністю певних труднощів у процесі реабілітації та взаємодії з окремими установами. Родини демобілізованих військовослужбовців демонструють середній рівень довіри (6,4 бала), що свідчить про змішаний досвід взаємодії — як позитивний, так і критичний.

Найнижчий показник зафіксовано серед родин діючих військовослужбовців (6,1 бала). Це може пояснюватися тим, що дана категорія

частіше стикається з адміністративними процедурами, бюрократичними бар’єрами та обмеженим доступом до окремих видів послуг, що впливає на загальне сприйняття ефективності інституцій.

Таким чином, аналіз показує, що рівень довіри до інституцій значною мірою залежить від життєвого досвіду родини та характеру її взаємодії з соціальними і державними структурами. Отримані результати свідчать про необхідність диференційованого підходу до організації соціальної підтримки, з урахуванням специфіки кожної статусної групи родин військовослужбовців.

Оцінювання блоків B та C опитувальника дозволило визначити якість взаємодії респондентів із соціальними інституціями та сформувати узагальнене уявлення про їх практичний досвід отримання послуг. Зокрема, середній індекс реляційної довіри (ІРД) становить 3,4 бала, що відповідає середньому рівню та свідчить про відносно стабільне, але не повністю сформоване позитивне сприйняття інституцій. Індекс якості взаємодії (ІЯВ) дорівнює 3,5 бала, що вказує на загалом задовільний рівень обслуговування та переважно позитивний досвід контактів із представниками різних установ. Водночас отримані результати дають підстави стверджувати, що поряд із позитивними аспектами (компетентність персоналу, доброзичливе ставлення) зберігаються проблемні зони, зокрема недостатня прозорість процедур, складність адміністративних процесів, тривалість очікування послуг та не завжди зрозумілі вимоги до документів. Це свідчить про необхідність удосконалення комунікації між інституціями та отримувачами послуг, а також спрощення процедур доступу до соціальної підтримки.

Важливим аспектом дослідження стало визначення каналів отримання інформації родинами військовослужбовців, оскільки саме доступ до актуальної та достовірної інформації значною мірою впливає на ефективність соціальної адаптації. Візуальне відображення розподілу джерел інформації подано на рис. 2.7, що дозволяє наочно оцінити співвідношення різних каналів комунікації та визначити найбільш ефективні з них для подальшого вдосконалення інформаційної політики у громаді.

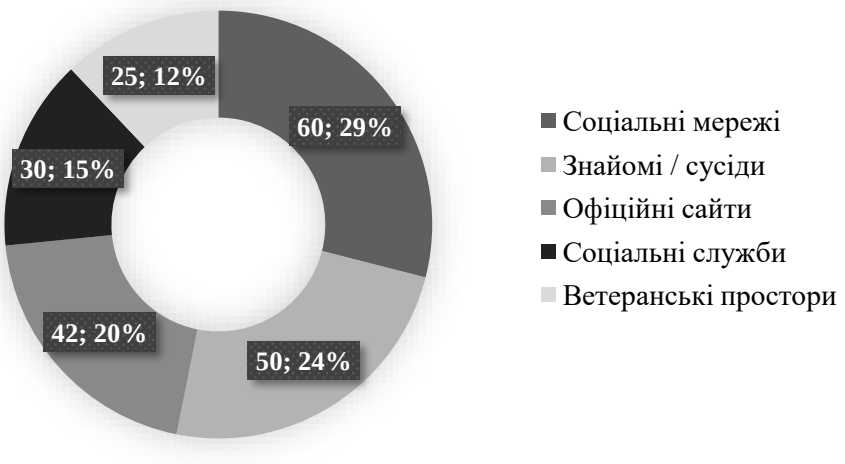

Рис. 2.8. Джерела інформації серед родин військовослужбовців

Результати дослідження (рис. 2.8) показали, що основними джерелами інформації є соціальні мережі, міжособистісні контакти (знайомі, родичі, сусіди), а також офіційні інтернет-ресурси, тоді як інституційні канали, такі як центри соціальних служб чи ветеранські простори, використовуються менш активно. Це може свідчити як про популярність неформальних каналів комунікації, так і про недостатню інформованість населення щодо можливостей отримання допомоги через офіційні структури.

Таким чином, проведене дослідження показало, що рівень довіри родин військовослужбовців до інституцій є неоднорідним і залежить як від типу інституції, так і від досвіду взаємодії з нею. Найбільшу довіру викликають соціальні та громадські структури, тоді як державні органи оцінюються більш критично.

Отримані результати підтверджують, що інституційна довіра є важливим чинником соціальної адаптації родин військовослужбовців. Вона впливає на готовність звертатися по допомогу, рівень задоволеності послугами та ефективність соціальної підтримки.

Зазначені висновки можуть бути використані як основа для розроблення соціальних програм, спрямованих на підвищення довіри до інституцій, удосконалення механізмів надання соціальних послуг та розвитку міжвідомчої взаємодії у громаді.

2.3. Обґрунтування змісту соціального проєкту, спрямованого на оптимізацію процесу соціальної адаптації родин військовослужбовців у територіальній громаді

Сучасні соціально-економічні та військово-політичні виклики в Україні суттєво трансформують умови життєдіяльності родин військовослужбовців, актуалізуючи проблему їх соціальної адаптації на рівні територіальних громад. Родини, члени яких перебувають на військовій службі, зазнають значного психоемоційного навантаження, стикаються з труднощами організації повсякденного життя, виховання дітей, матеріального забезпечення та підтримки соціальних зв’язків. Особливо складною є ситуація родин поранених, демобілізованих військовослужбовців та сімей загиблих, які потребують комплексної підтримки з боку держави та громади.

Результати проведеного у попередньому підрозділі 2.2 дослідження підтвердили, що значна частина родин військовослужбовців перебуває у зоні помірного або високого ризику соціальної дезадаптації. Виявлено проблеми у психоемоційній сфері, економічній стабільності, доступі до соціальних послуг, а також недостатній рівень довіри до окремих державних інституцій. Це зумовлює необхідність розроблення цілісної системи соціальної підтримки, яка б поєднувала різні напрями допомоги та забезпечувала ефективну інтеграцію родин у громаду.

У зв’язку з цим було розроблено соціальний проєкт «Ресурсна адаптація родин військовослужбовців», спрямований на оптимізацію процесу соціальної адаптації родин військовослужбовців у межах територіальної громади. Концептуальною основою проєкту є ресурсно-орієнтований підхід, згідно з яким родина розглядається не лише як об’єкт допомоги, а як активний суб’єкт соціальних змін, здатний до саморозвитку за умов належної підтримки.

Актуальність проєкту визначається необхідністю впровадження комплексної моделі соціальної адаптації, яка враховує взаємозв’язок психологічних, соціальних, економічних і правових факторів. Особливістю

запропонованої ініціативи є інтеграція ресурсів громади, міжсекторальна взаємодія та практична спрямованість заходів, що забезпечує не лише короткостроковий ефект, а й довготривалу стабілізацію соціального становища родин.

Мета проєкту полягає у забезпеченні ефективної соціальної адаптації та інтеграції родин військовослужбовців у громаду шляхом надання комплексної психологічної, соціальної, правової та економічної підтримки.

Для досягнення поставленої мети визначено комплекс взаємопов'язаних завдань, спрямованих на забезпечення доступу родин військовослужбовців до психологічної допомоги, підвищення рівня їх соціальної згуртованості та стресостійкості, розвиток системи соціального супроводу та кейс-менеджменту, зміцнення довіри до соціальних і державних інституцій, створення умов для економічної стабілізації та працевлаштування, а також формування ефективної системи інформування та правової підтримки.

За своїм змістом проєкт має комплексний характер і передбачає поєднання кількох взаємодоповнювальних компонентів, зокрема психологічного, що включає індивідуальні та групові консультації й роботу з травматичним досвідом; соціального, спрямованого на організацію груп взаємопідтримки та розвиток соціальних зв'язків; правового, який передбачає консультування щодо пільг, статусів і правового захисту; економічного, орієнтованого на сприяння працевлаштуванню та професійній перекваліфікації; а також освітнього, що реалізується через просвітницькі заходи, тренінги та роботу з дітьми.

Цільовою групою проєкту є родини військовослужбовців, які проживають у межах Дашівської територіальної громади, зокрема родини діючих військових, демобілізованих, поранених, а також родини загиблих. Орієнтовна кількість учасників становить 30 родин, що дозволяє забезпечити індивідуалізований підхід, якісний соціальний супровід та ефективну реалізацію заходів у межах громади.

Практична реалізація заходів передбачає залучення фахівців, які мають

досвід роботи з родинами військовослужбовців та спеціалізуються на питаннях соціальної адаптації. Зокрема, до реалізації проєкту планується залучити соціальних працівників, психологів і фахівців із соціальної роботи – 3 особи; представників підходу «рівний – рівному» з числа військовослужбовців або ветеранів – 5 осіб; фахівців у сфері медико-психологічної реабілітації – 2 особи; представників громадських організацій та місцевих установ, які сприятимуть організації заходів і наданню консультативної допомоги – 2 особи; представника місцевих медіа або інформаційного супроводу – 1 особа. Координацію та методичний супровід проєкту здійснюватимуть 1-2 фахівці з вищою освітою за спеціальностями «Соціальна робота» або «Психологія».

Проєкт має локальний масштаб і реалізується у межах Дашівської селищної територіальної громади Гайсинського району Вінницької області. Водночас його концептуальні підходи, організаційні механізми та практичні інструменти можуть бути адаптовані й впроваджені в інших територіальних громадах України з урахуванням їхніх ресурсних можливостей і специфіки. Масштабність проєкту також проявляється у міжсекторальній взаємодії, що передбачає залучення органів місцевого самоврядування, центрів соціальних служб, закладів охорони здоров’я та освіти, громадських і волонтерських організацій. Такий підхід забезпечує формування комплексної моделі соціальної підтримки, яка поєднує можливості громади та створює передумови для її подальшого тиражування на регіональному рівні.

Проєкт розрахований на 18 місяців і передбачає поетапну реалізацію: підготовчий, пілотний, основний та підсумковий етапи. Це дозволяє забезпечити поступове впровадження заходів, їх апробацію, моніторинг ефективності та коригування відповідно до потреб цільової аудиторії.

З метою систематизації процесу впровадження соціального проєкту та забезпечення його послідовної реалізації доцільно виокремити основні етапи, які відображають логіку переходу від підготовки до отримання результатів. Такий підхід дозволяє чітко структурувати діяльність, визначити ключові цілі

кожного етапу та забезпечити ефективну організацію роботи з родинами військовослужбовців у громаді. Узагальнену модель етапів реалізації проєкту представлено на рис. 2.9.

Рис. 2.9. Етапи реалізації соціального проєкту «Ресурсна адаптація родин військовослужбовців»

Розглянемо детальніше етапи реалізації проєкту, що зображено на рис. 2.9:

1. Підготовчий етап. На даному етапі нами буде здійснено проведення діагностичного дослідження рівня соціальної адаптації родин військовослужбовців (анкетування, інтерв'ю, опитування); формування робочої групи (соціальні працівники, психологи, юристи, освітяни) та створення індивідуальних маршрутів підтримки для кожної родини. Результати цього дослідження викладено у підрозділі 2.2. Вони засвідчили актуальність розроблення проєкту та стали підґрунтям для переходу до наступного етапу його реалізації.

2. Пілотний етап. На даному етапі передбачено підготовчі дії, необхідні для успішної реалізації проєкту в цілому. Зокрема, буде здійснено розробку

детального кошторису із врахуванням усіх витрат на організацію заходів, оплату праці фахівців, інформаційне забезпечення та моніторинг результатів. Паралельно проводитиметься пошук і залучення спеціалістів у сфері соціальної роботи, психології, правового консультування та реабілітації, які володіють практичним досвідом роботи з родинами військовослужбовців та учасниками бойових дій.

Особливу увагу буде приділено інформаційно-просвітницькій роботі з місцевими громадами. Їхні представники отримають чітку та достовірну інформацію про ситуацію соціально-психологічної адаптації родин військовослужбовців, з якими проблемами стикається ця категорія громадян, а також які ресурси громада може задіяти для надання підтримки. Це дозволить забезпечити прозорість процесу, сформувати суспільне розуміння важливості проблематики та залучити громаду до партнерства у реалізації проєкту.

3. Основний етап. На цьому етапі відбуватиметься безпосередня реалізація проєкту та впровадження всіх запланованих практичних заходів. Зокрема, передбачено організацію та проведення регулярних зустрічей учасників із соціальними працівниками, психологами, юристами та тренерами, які спеціалізуються на питаннях соціальної адаптації родин військовослужбовців. Важливим напрямом стане формування та функціонування груп самодопомоги, що дозволить учасникам ділитися власним досвідом подолання труднощів і отримувати взаємну підтримку.

Крім того, у рамках цього етапу передбачено проведення освітніх і просвітницьких заходів для дітей та членів родин військовослужбовців, а також консультацій із питань працевлаштування та професійної перекваліфікації. Це дозволить забезпечити комплексний підхід, спрямований на відновлення життєвої стійкості та гармонійної інтеграції родин у громаду.

4. Підсумковий етап. На завершальному етапі реалізації проєкту відбуватиметься систематизація та узагальнення отриманих результатів. Буде проведено повторне опитування учасників для оцінки рівня соціальної

адаптації, довіри до інституцій та ефективності отриманих послуг у порівнянні з початковими даними. Результати моніторингу дозволять визначити найбільш успішні практики та виявити напрями, що потребують подальшого вдосконалення.

У цей період здійснюватиметься підготовка аналітичного звіту, до якого увійдуть кількісні та якісні показники ефективності проєкту, приклади успішних кейсів та рекомендації для органів місцевого самоврядування й соціальних служб. Планується проведення підсумкової конференції/громадських слухань, на яких буде представлено результати проєкту, обговорено перспективи його масштабування на інші громади та шляхи залучення додаткових ресурсів. До заходів підсумкового етапу залучатимуться представники влади, громадських організацій, освітніх і медичних установ, міжнародних партнерів та засобів масової інформації.

Таким чином, підсумковий етап забезпечить не лише завершення реалізації проєкту, а й формування умов для його довготривалості, інтеграції напрацьованих практик у соціальну політику громади та поширення позитивного досвіду на національному рівні.

Особливості фінансування проєкту мають змішаний характер і передбачають поєднання різних джерел ресурсного забезпечення. Зокрема, фінансування може здійснюватися за рахунок коштів місцевого бюджету Дашівської селищної територіальної громади, зокрема через програми соціального захисту та підтримки населення. Важливим джерелом є також грантові надходження від міжнародних та національних донорських організацій, спрямовані на розвиток соціальних послуг і підтримку вразливих категорій населення. Додатково передбачається залучення партнерської допомоги від представників місцевого бізнесу, зокрема у формі соціально відповідальних ініціатив та підтримки працевлаштування. Окрему роль відіграють благодійні внески та участь громадських організацій, які можуть забезпечити як фінансову, так і організаційну підтримку реалізації проєкту.

З метою узагальнення очікуваних результатів реалізації соціального

проєкту та їх наочного представлення доцільно використовувати графічну форму подачі інформації. Такий підхід дозволяє систематизувати ключові напрями позитивних змін, що передбачаються внаслідок впровадження проєкту, та відобразити їх взаємозв'язок у межах цілісної моделі соціальної адаптації родин військовослужбовців. Візуалізацію основних очікуваних результатів подано на рис. 2.10.

Рис. 2.10. Очікувані результати реалізації проєкту «Ресурсна адаптація родин військовослужбовців»

Представлена на рис. 2.10 схема відображає ключові очікувані результати реалізації проєкту як взаємопов'язану систему змін, що охоплює як індивідуальний, так і соціально-інституційний рівні. Зокрема, підвищення рівня соціальної адаптації родин військовослужбовців розглядається як інтегральний результат впливу комплексу заходів, спрямованих на стабілізацію психоемоційного стану, покращення доступу до соціальних послуг та посилення соціальної підтримки. Зниження психоемоційного напруження сприятиме підвищенню життєстійкості родин, тоді як покращення доступності послуг забезпечить більш ефективне задоволення їхніх потреб.

Водночас зростання рівня інституційної довіри та посилення соціальної згуртованості громади виступають важливими передумовами сталого розвитку соціального середовища, у якому функціонують родини військовослужбовців. Формування стійкої моделі підтримки родин є стратегічним результатом проєкту, що забезпечує можливість довготривалого впливу та подальшого розвитку напрацьованих практик. Таким чином, очікувані результати мають комплексний характер і взаємно підсилюють один одного, що підтверджує ефективність обраного підходу до організації соціальної роботи на рівні громади.

Довгострокові результати проєкту, що очікується:

1. Сприяння формуванню позитивної мотивації до саморозвитку та активної участі у житті громади родин військовослужбовців.

2. Створення та закріплення груп взаємодопомоги, які зможуть функціонувати автономно після завершення проєкту.

3. Налагодження обміну практичним досвідом між фахівцями соціальної сфери, психологами, юристами, волонтерами та представниками бізнесу.

4. Профілактика кризових ситуацій у сім’ях військовослужбовців та зниження ризиків соціальної ізоляції.

5. Успішна соціальна та психологічна адаптація родин військовослужбовців до умов громади.

6. Розширення форм та методів соціальної підтримки на місцевому рівні, інтеграція інноваційних підходів у практику соціальних служб.

7. Підвищення рівня самореалізації членів родин військовослужбовців через навчання, працевлаштування та волонтерську діяльність.

8. Поглиблення розуміння серед населення громади специфіки соціально-психологічних труднощів, з якими стикаються військові та їхні сім’ї.

9. У випадку результативного завершення – зростання попиту на аналогічні ініціативи та можливість масштабування проєкту на інші громади України.

Таким чином, розроблений соціальний проєкт є відповіддю на актуальні

виклики сучасності та виступає інструментом оптимізації процесу соціальної адаптації родин військовослужбовців, забезпечуючи поєднання ресурсів родини та громади, що є основою їх стійкості та розвитку.

Основні результати діяльності, що будуть створені в процесі реалізації проєкту:

1. Розробка та впровадження тренінгової програми «Підтримка поруч», спрямованої на розвиток соціальних навичок, підвищення стресостійкості та профілактику кризових станів у родинах військовослужбовців. Програма реалізовуватиметься із залученням елементів підходу «рівний – рівному», що передбачає участь ветеранів і родин з успішним досвідом адаптації.

2. Створення інформаційної візуалізації (інфографіки) процесу соціальної адаптації родин військовослужбовців, яка відображатиме основні напрями підтримки: психологічну допомогу, соціальні послуги, правову підтримку, можливості працевлаштування та участь у житті громади. Матеріал буде використовуватись під час консультацій і просвітницьких заходів.

3. Розроблення та поширення інформаційних матеріалів (буклетів/пам’яток) для родин військовослужбовців, що міститимуть практичні рекомендації щодо подолання стресу, отримання соціальних і правових послуг, а також інформацію про ресурси громади. Поширення здійснюватиметься через місцеві соціальні служби та заклади громади.

4. Підготовка короткого інформаційного відеоматеріалу або презентації, яка висвітлюватиме основні результати проєкту, досвід учасників та приклади успішної адаптації родин у громаді. Це сприятиме популяризації проєкту та підвищенню обізнаності населення.

5. Створення та підтримка онлайн-групи взаємодопомоги (у соціальних мережах або месенджерах), яка забезпечить можливість постійної комунікації між учасниками проєкту, обміну досвідом, взаємної підтримки та оперативного отримання консультацій від фахівців навіть після завершення основних заходів проєкту.

У результаті реалізації соціального проєкту «Ресурсна адаптація родин військовослужбовців» планується отримати позитивний результат, що проявиться у підвищенні рівня соціальної адаптації родин військовослужбовців та їх успішній інтеграції у життя громади. Родини отримають доступ до психологічної, правової та соціальної підтримки, а створені групи взаємопідтримки сприятимуть зміцненню внутрішньосімейних відносин і зниженню рівня ізоляції. Важливим результатом стане можливість для учасників пройти курси перекваліфікації, що підвищить їхні шанси на працевлаштування та самореалізацію. Проєкт об'єднає зусилля соціальних служб, органів влади, бізнесу та громадських організацій, створюючи сталу систему взаємодії задля підтримки ветеранів та їхніх сімей. Очікується зростання рівня обізнаності громади щодо проблем і труднощів адаптації, що сприятиме формуванню більш толерантного та чутливого середовища. Просвітницькі заходи допоможуть поширити розуміння важливості підтримки родин військових серед широких верств населення. Також реалізація проєкту дозволить зменшити ризики виникнення кризових ситуацій у сім'ях, сформувати навички конструктивного спілкування та взаємопідтримки. Отримані практики зможуть стати основою для масштабування проєкту в інших громадах України. У підсумку проєкт сприятиме розвитку соціальної єдності, зміцненню громади та створенню умов для гармонійного життя ветеранів і їхніх близьких.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було здійснено комплексне емпіричне дослідження особливостей соціальної адаптації родин військовослужбовців у територіальній громаді, а також обґрунтовано зміст соціального проєкту, спрямованого на оптимізацію адаптаційних процесів. Проведене дослідження дозволило перейти від теоретичного осмислення проблеми до аналізу

реального стану соціальної адаптації родин військовослужбовців у межах Дашівської селищної територіальної громади та визначити основні труднощі, потреби й ресурси цієї категорії населення.

Установлено, що соціальна адаптація родин військовослужбовців у громаді має неоднорідний і багатовимірний характер. Отримані результати засвідчили, що більшість родин загалом зберігають здатність до соціального функціонування, однак перебувають у зоні помірного ризику дезадаптації та потребують додаткової соціальної, психологічної, правової й економічної підтримки.

У ході емпіричного дослідження було визначено, що найбільш проблемними сферами адаптації є економічна стабільність, психоемоційний стан та правова обізнаність. Низькі показники економічної стабільності свідчать про матеріальні труднощі, нестабільність доходів, відсутність фінансового резерву та високий рівень залежності частини родин від державної допомоги. Значна кількість респондентів зазначила, що сімейного доходу вистачає лише для забезпечення базових потреб, що негативно впливає на рівень психологічної безпеки та соціальної стійкості родини.

Психоемоційний стан родин військовослужбовців також характеризується підвищеним рівнем напруження. Майже половина респондентів перебуває у зоні помірного психологічного ризику, а значна частина – у зоні високого ризику. Найпоширенішими проявами психоемоційних труднощів є тривожність, порушення сну, емоційне виснаження, нав’язливі спогади та переживання, пов’язані з військовими подіями. Особливо вразливими виявилися родини поранених і загиблих військовослужбовців, оскільки їх адаптаційний процес супроводжується переживанням втрати, тривалого стресу та необхідністю змінювати звичний спосіб життя. Отримані результати підтверджують необхідність розширення системи психологічної підтримки у громаді, розвитку доступних форм консультування та впровадження програм психосоціального супроводу.

Водночас дослідження показало, що родини військовослужбовців мають

певні внутрішні ресурси адаптації. Найвищі показники зафіксовано у сфері сімейної згуртованості та соціальної підтримки. Це свідчить про збереження внутрішньосімейної взаємодії, здатності до взаємодопомоги, підтримки та колективного подолання труднощів. Важливим ресурсом адаптації також виступають підтримка родичів, друзів, сусідів та громади загалом. Однак рівень організованої спільнотної підтримки, зокрема участі у групах взаємодопомоги чи ветеранських просторах, залишається недостатнім, що вказує на потребу у розвитку відповідної соціальної інфраструктури на рівні громади.

Важливим результатом дослідження стало визначення рівня інституційної довіри серед родин військовослужбовців. Установлено, що рівень довіри до різних інституцій є нерівномірним. Найвищу довіру викликають волонтерські ініціативи, ветеранські простори, благодійні організації та центри соціальних служб, тоді як державні інституції оцінюються більш критично. Загальний індекс довіри має середньо-високий рівень, однак між довірою до державних та громадських структур спостерігається суттєвий розрив. Це підтверджує значну роль громадського сектору у підтримці родин військовослужбовців та свідчить про потребу у підвищенні прозорості, доступності та ефективності діяльності державних структур.

У процесі аналізу також було встановлено, що рівень довіри до інституцій залежить від статусу родини військовослужбовця. Найвищі показники зафіксовано серед родин загиблих військовослужбовців, що може бути пов’язано з активнішою підтримкою з боку соціальних служб, релігійних і громадських організацій. Натомість родини діючих військовослужбовців продемонстрували нижчий рівень довіри, що пояснюється частішою взаємодією з адміністративними структурами, бюрократичними труднощами та недостатньою доступністю окремих видів допомоги.

Дослідження каналів отримання інформації показало, що основними джерелами інформації для родин військовослужбовців залишаються соціальні

мережі, особисті контакти та неформальні комунікації. Це свідчить про недостатню ефективність офіційних інформаційних каналів та необхідність удосконалення системи інформування населення щодо можливостей отримання соціальної підтримки. Підвищення доступності та зрозумілості офіційної інформації може суттєво покращити рівень обізнаності родин щодо своїх прав і доступних ресурсів громади.

На основі результатів емпіричного дослідження було розроблено соціальний проєкт «Ресурсна адаптація родин військовослужбовців», спрямований на оптимізацію процесу соціальної адаптації родин військовослужбовців у територіальній громаді. Розроблений проєкт має комплексний характер і поєднує психологічний, соціальний, правовий, економічний та освітній компоненти підтримки. Його реалізація передбачає впровадження системи соціального супроводу, організацію груп взаємодопомоги, проведення психологічних консультацій, правових тренінгів, заходів професійної орієнтації та просвітницької роботи. Важливою особливістю проєкту є залучення ресурсів громади, міжсекторальна взаємодія та використання підходу «рівний – рівному», що сприяє формуванню довіри та підвищенню ефективності соціальної підтримки.

Очікуваними результатами реалізації проєкту є підвищення рівня соціальної адаптації родин військовослужбовців, зниження психоемоційного напруження, зміцнення соціальної згуртованості громади, покращення доступу до соціальних послуг та формування стійкої системи підтримки на місцевому рівні. Важливим результатом також має стати розвиток партнерства між органами місцевого самоврядування, соціальними службами, громадськими організаціями та мешканцями громади.

Отже, результати проведеного дослідження підтвердили актуальність проблеми соціальної адаптації родин військовослужбовців та необхідність удосконалення системи соціальної підтримки на рівні територіальної громади.

ВИСНОВКИ

У ході виконання кваліфікаційної роботи було здійснено комплексне теоретичне та емпіричне дослідження соціальної адаптації родин військовослужбовців у територіальній громаді, що дозволило досягти поставленої мети та вирішити визначені завдання. Отримані результати дають змогу сформулювати низку узагальнених висновків, які відображають як науково-теоретичне осмислення проблеми, так і практичні аспекти її вирішення в сучасних умовах.

У процесі теоретичного аналізу встановлено, що соціальна адаптація родин військовослужбовців є складним, багаторівневим і динамічним процесом, який охоплює взаємодію психологічних, соціальних, економічних і правових чинників. Вона не зводиться лише до пристосування до нових умов життя, а передбачає активну інтеграцію родини у соціальне середовище громади, відновлення соціальних ролей, стабілізацію внутрішньосімейних взаємин та формування нових моделей поведінки. Встановлено, що особливості адаптації значною мірою залежать від статусу військовослужбовця, а також від рівня ресурсного потенціалу родини та підтримки з боку соціальних інституцій.

З’ясовано, що у сучасному науковому дискурсі відсутнє єдине універсальне визначення поняття соціальної адаптації, що обумовлено різноманітністю підходів до його трактування. Найбільш поширеними є соціально-психологічний, системний, культурологічний та інституційний підходи, які дозволяють розглядати адаптацію як багатовимірне явище. Узагальнення цих підходів дало змогу визначити соціальну адаптацію родин військовослужбовців як процес узгодження внутрішніх ресурсів родини з можливостями соціального середовища, що забезпечує їх повноцінне функціонування в громаді.

Встановлено, що ефективність соціальної адаптації значною мірою залежить від рівня розвитку соціальної інфраструктури громади, доступності

соціальних послуг, якості міжвідомчої взаємодії та рівня інституційної довіри. Важливу роль відіграє також соціальний капітал родини, який включає підтримку з боку близького оточення, наявність соціальних зв'язків та участь у громадському житті. Відсутність комплексного підходу до організації соціальної підтримки знижує ефективність навіть за наявності значних ресурсів, оскільки не враховує індивідуальні потреби родин.

Результати емпіричного дослідження, проведеного на базі Дашівської територіальної громади, підтвердили, що більшість родин військовослужбовців перебуває у стані помірного рівня соціальної адаптації, що свідчить про наявність як адаптаційних ресурсів, так і певних труднощів. Встановлено, що найбільш проблемними сферами є психоемоційний стан, економічна стабільність та правова обізнаність, тоді як відносно кращими є показники сімейної згуртованості та соціальної підтримки.

Аналіз психоемоційного стану респондентів засвідчив наявність підвищеного рівня тривожності, емоційного напруження та ознак психологічного виснаження. Значна частина родин потребує професійної психологічної допомоги, особливо це стосується родин поранених та загиблих військовослужбовців. Водночас наявність внутрішньої підтримки в родині виступає важливим ресурсом подолання кризових ситуацій.

Встановлено, що економічна складова адаптації залишається однією з найбільш вразливих. Більшість родин стикається з труднощами забезпечення стабільного доходу, відсутністю фінансового резерву та залежністю від державних виплат. Це підвищує рівень соціальної вразливості та ускладнює процес інтеграції у громаду.

Дослідження рівня довіри до інституцій показало, що респонденти демонструють вищий рівень довіри до громадських і волонтерських організацій порівняно з державними структурами. Найнижчий рівень довіри зафіксовано до судової системи та органів державної влади, що може бути пов'язано з негативним досвідом взаємодії або загальним рівнем недовіри в суспільстві. Водночас позитивний досвід взаємодії з соціальними службами

сприяє формуванню більш високого рівня довіри.

Важливим чинником адаптації є доступ до інформації про можливості отримання соціальних послуг. Встановлено, що основними джерелами інформації для родин військовослужбовців є соціальні мережі та неформальні канали комунікації, тоді як офіційні джерела використовуються менш активно. Це свідчить про необхідність удосконалення інформаційної політики на рівні громади.

Узагальнення результатів дослідження дозволило обґрунтувати необхідність розроблення соціального проєкту, спрямованого на оптимізацію процесу соціальної адаптації родин військовослужбовців. Розроблений проєкт «Ресурсна адаптація родин військовослужбовців» базується на ресурсно-орієнтованому підході та передбачає комплексну підтримку родин у різних сферах життєдіяльності. Запропонований проєкт включає низку взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підвищення рівня соціальної адаптації, зниження психоемоційного напруження, покращення доступу до соціальних послуг, зміцнення інституційної довіри та розвиток соціальної згуртованості громади. Особливістю проєкту є його орієнтація на міжсекторальну взаємодію та активне залучення ресурсів громади.

Реалізація проєкту дозволить сформувати ефективну модель соціальної підтримки родин військовослужбовців, яка може бути адаптована та впроваджена в інших територіальних громадах. Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів органами місцевого самоврядування, соціальними службами та громадськими організаціями для вдосконалення системи соціальної роботи.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило актуальність проблеми соціальної адаптації родин військовослужбовців та необхідність її комплексного вирішення. Отримані результати мають як теоретичне, так і практичне значення, оскільки сприяють поглибленню наукового розуміння адаптаційних процесів і формуванню ефективних механізмів соціальної підтримки на рівні територіальної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посібник / ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.

2. Алещенко В. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій. *Психологічний журнал.* 2022. №8. С. 6−16.

3. Артеменко А., Батаєва К. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС : монографія. Харків : Вид-во ХГУ «НУА», 2022. 192 с.

4. Архипова С.П., Бік О.Я. Соціальна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО, звільненими в запас. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2021. №6 (344). Ч. 1. С. 64–77.

5. Бейкун А., Клачко А. Соціальний захист військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення та сутність. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №6. С. 90–94.

6. Бєлай С., Васищев В., Ліпатов І., Бубенець А. Особливості організації соціального захисту сімей військовослужбовців в умовах виникнення надзвичайних обставин. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України.* 2022. №4 (86). С. 22–35.

7. Грабовий В. Нормативно-правові засади соціального захисту сімей військових, полонених і зниклих безвісти. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2026. №1(16). С. 32–47.

8. Давиденко В.В., Куляс А.А. Види та напрямки соціального захисту населення в Україні. *Подільський науковий вісник*. 2024. № 1 (29). С. 112–117.

9. Давиденко В.В., Тарасюк С.П. Міжсекторальне партнерство як стратегічний ресурс соціальної реабілітації військовослужбовців. *Подільський науковий вісник*. 2025. № 3-4 (35/36). С. 74–80.

10. Давиденко В.В., Тарасюк С.П. Моделі соціальної реабілітації військових у міжнародній практиці та можливості їх адаптації в Україні.

Подільський науковий вісник. 2025. № 2 (34). С. 30–37.

11. Давиденко Г., Найчук В., Немаш Л. Жінка в час війни: волонтерка, лідерка. Вінниця : Вінницький інститут Університету «Україна», ГО «Соціальна перспектива», 2022. 81 с.

12. Давиденко Г.В., Саволюк С. Визначення основних суб'єктів у процесі надання соціальних послуг. *Подільський науковий вісник*. 2025. № 2 (34). С. 57–66.

13. Давиденко Г.В., Швед В.В., Саволюк С. Види соціальних послуг та особливості їх надання для вразливих категорій населення в умовах військових дій. *Волинський національний університет імені Лесі Українки. Ввічливість*. 2025. № 5. С. 23–31

14. Дідик Н.Ф. Соціально-психологічна підтримка членів родин військовослужбовців як чинник впливу на морально-психологічний стан бійця під час виконання завдань у зоні АТО. *Український психологічний журнал*. 2018. №1 (7). С. 41–57.

15. Дубич К.В. Історія і теорія соціального забезпечення в Україні та за кордоном : навч. посібник. Т. 1. Львів : «Магнолія 2006», 2024. 272 с.

16. Дуля А.В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. 2020. №2 (27). С. 193–198.

17. Жиленко Р.В. Дослідження основних потреб учасників АТО та членів їх сімей в соціальних послугах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 1 (42). С. 68–73.

18. Загребельний В. Соціальна підтримка військовослужбовців та їхніх сімей – це питання, яке завжди на часі. *Армія Infom*. 2023. URL: https://armyinform.com.ua/2023/04/22/soczialna-pidtrymka-vijskovosluzhbovcziv-ta-yihnih-simej-cze-pytannya-yake-zavzhdy-na-chasi/.

19. Капська А.Й., Пеша І.В., Міхеєва О.Ю., Соляник М.Г. Технології

соціально-педагогічної роботи з сім’ями : навч.-метод. посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 328 с.

20. Ковальова І., Попова Г. Проблемні питання психосоціальної реабілітації учасників бойових дій та їх родин. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2019. №4. С. 45–54.

21. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Олійник В.О., Хоружий С.М., Ларіонов С.О., Сириця М.В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посібник. Київ, 2023. 175 с.

22. Коляда Н., Левченко Н. Технології соціальної роботи : навч. посібник. Умань : «ВІЗАВІ», 2018. 337 с.

23. Купенко О.В. Соціальна робота: від теорії до практики : навч.посібник. Суми : Сумський державний університет, 2020. 192 с.

24. Лелеченко А.П. Роль громадських організацій у забезпеченні соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей у рамках державно-громадського партнерства. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. №1 (9). С. 488–499.

25. Ломоносова Н., Хелашвілі А., Назаренко Ю. Соціальні послуги для ветеранів та ветеранок у громадах: виклики та потреби : посібник. 2024. 132 с. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/soczposlugy_digital.pdf.

26. Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціальна робота. Теорія і практика : підручник. Київ : Каравела, 2023. 368 с.

27. Мазуренко Л.І. Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 223–231.

28. Марко І.Ю., Марко Є.І., Чернишова І.М. Зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. І. Черняховського*. 2019. №2. С. 135–142.

29. Мартиненко С.О. Соціальна адаптація учасників воєнних конфліктів

як технологія попередження соціальної напруги. *Габітус*. 2020. Т. 1. №12. С. 57–62.

30. Міністерство соціальної політики України : офіційне інтернет-представництво. URL : https://www.kmu.gov.ua/catalog/ministerstvo-sotsialnoi-politiki-ukraini

31. Назмієв А. Сутність і зміст соціально-психологічної роботи з військовослужбовцями, ветеранами війни та членами їх родин. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. №1 (56). С. 150–153.

32. Пирог Г.В., Удод С.Ю. Вплив комунікації в сім'ях військовослужбовців та адаптація в родинах військових під час воєнних дій в Україні та США. *Science and innovation of modern world*. 2023. P. 417–422.

33. Пінчук Р.С., Письменна О.П. Покращення соціального і правового захисту військовослужбовців Збройних Сил України як запорука формування професійного війська. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. Вип. 60. С. 83–89.

34. Понятійно-термінологічний білінгвальний словник: соціальна сфера / І.В. Літяга, С.М. Ситняківська; за заг. ред. Н.А. Сейко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 224 с.

35. Про адміністративні послуги : Закон України №5203-VI, редакція від 02.03.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17

36. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : Наказ Міністерства соціальної політики України №429, редакція від 18.11.2025. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/z0643-20#Text.

37. Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей : Наказ Міністерства соціальної політики України №263-Н, редакція від 31.07.2023. URL: https://zakon. rada.gov.ua/rada/show/v0263739-23#Text.

38. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення та функціонування ветеранських просторів : Наказ Міністерства у справах ветеранів України №168, редакція від 05.06.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ v0168923-24#Text.

39. Про затвердження Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України : Наказ Міністерства оборони України №59, редакція від 29.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-25#Text.

40. Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади у соціальних послугах : Наказ Міністерства соціальної політики України №130-Н, редакція від 19.04.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#Text.

41. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей : Закон України № 1763-IV, редакція від 23.04.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1763-15#Text.

42. Про соціальні послуги : Закон України №2671-VIII, редакція від 07.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text

43. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України №2011-XII, редакція від 15.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text.

44. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України №3551-XII, редакція від 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text.

45. Про схвалення Концепції Державної цільової програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби, на період до 2017 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України №1068-р від 18.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2013-%D1%80#Text.

46. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України №1209-р, редакція від 26.11.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text.

47. Романишин А.М., Черевичний С.В., Остапчук О.П., Неурова А.Б., Мараєва В.В. Профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців : метод. посібник. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 115 с.

48. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

49. Система соціального захисту в Україні : навч. посібник / уклад. О.О. Матрос. Умань : Візаві, 2021. 175 с.

50. Соляник М.Г., Скидан Ю.М. Зміст та форми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. *Науковий журнал Хортицької національної академії (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)*. 2024. Вип. 1 (10). С. 157–161.

51. Сороківська О.А., Котовська І.В., Луциків І.В. Формування ефективної політики зайнятості ветеранів АТО: загальнодержавний та регіональний аспекти. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. №18. С. 366–372.

52. Соціальна робота: реалії та перспективи : зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 9-10 травня 2024 р. / за заг. ред. Н.О. Сайко, В.І. Березан. Полтава, 2024. 255 с.

53. Соціальна робота. Термінологічний словник / за заг. ред. Н. Чернухи, С. Пєткова, Т. Захаріної. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 484 с.

54. Соціальне суспільство: організація, безпека, публічне управління / за заг. ред. В. Бебика, Н. Мякушко : монографія. Варшава-Київ : Талком, 2025. 272 с.

55. Спіріна Т.П., Лунь К.О. Надання інтегрованих соціальних послуг в Україні: міждисциплінарний підхід. *Науковий журнал «Інноваційна*

педагогіка». 2021. Вип. 40. С. 215–218.

56. Спіріна Т.П., Лях Т.Л., Рогожинська В.Є. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*. 2020. №27 (3). С. 224–228.

57. Трубавіна І.М. Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей та військово-соціальна робота в Україні: історичний аспект і закордонний досвід / І.М. Трубавіна, Л.Г. Цибулько, А.Ю. Мартинюк. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2021. Вип. 1 (48). С. 414–418.

58. Туленков М.В. Системний підхід в управлінні соціальними організаціями : підручник. Київ : Каравела, 2023. 508 с.

59. Шаповалова Т.М. Економічні основи соціального забезпечення : навч. посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 128 с.

60. Шинкаренко І. Сім'я в умовах війни: психологічні, психосоціальні та психопатичні проблеми. *Спеціальний випуск: науковий вісник*. 2022. №2. С. 550–557.

61. Шолудько Ю.О. Соціальний захист військовослужбовців за законодавством України. *Актуальні проблеми сучасного права*. 2018. С. 55–68.

62. Blackburn D. Social Work in the Military Considering a Renewed Scope of Practice. *Canadian Military Journal*. 2016. №15. P. 34–43.

63. Department of National Defence (Canada). Evaluation of Military Family Support Programs and Services. Ottawa : Chief Review Services, 2013. 34 p. URL: https://www.canada.ca/content/dam/dnd-mdn/migration/assets/FORCES_Internet/docs/en/about-reports-pubs-audit-eval/p0970-eng.pdf.

64. DoD / Military OneSource. *Expanded Eligibility for MyCAA Financial Assistance.* 13.09.2024. URL: https://download.militaryonesource.mil/12038/MOS/Factsheets/tcop/tcop-factsheet-2024-expanded-eligibility-for-mycaa-financial-assistance.pdf.

65. Duszczyk M., Kaczmarczyk P. Wojna i migracja: napływ uchodźców wojennych z Ukrainy i możliwe scenariuszy na przyszłość. *Centre of Migration Research Newsletter*. 2022. №4 (39). URL: https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/ 2022/04/Spotlight-APRIL-2022-PL.pdf.

66. Israel Ministry of Defense, Rehabilitation Department. *Information for the Wounded Soldier (English).* Tel-Aviv, 2023. 12 p. URL: https://www.voaafrica.com/a/israel-grapples-with-the-need-to-rehabilitate-wounded-soldiers-/7415794.html.

67. Karpenko L., Izha M. International Retrospective of the Anti-Corruption Standards Development in the Economic Security System of Ukraine. *Journal of Public Policy and Administration*. USA. 2023. Vol. 7. №1. P. 18–24.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета вимірювання рівня соціальної адаптації родини військовослужбовця

Дата анкетування: _____

Анкетування добровільне. Дані знеособлюються та використовуються лише для надання послуг і наукових цілей у межах Вінницької громади.

Період оцінювання: останні 4 тижні.
Будь ласка, позначте, наскільки часто наведені твердження були справедливими для Вас / Вашої родини протягом останніх 4 тижнів:
0 – ніколи; 1 – рідко; 2 – інколи; 3 – часто; 4 – завжди.

І. Загальні відомості
1) Вік: ____; стать: □ Ж □ Ч □ інше ____
2) Роль у родині: □ дружина/чоловік □ партнер(ка) □ мати/батько □ інше
3) Кількість дітей та їх вік: _____
4) Статус військової служби члена родини: □ активна служба □ поранений/а □ демобілізований/а □ родина загиблого/ої
5) Чи перебуває родина на обліку у ВМЦСС: □ так □ ні; Які послуги отримувались? _____

ІІ. Психоемоційний стан
1. За останні 4 тижні я відчував(ла) життєві сили та інтерес до повсякденних справ. □0 □1 □2 □3 □4
2. Після сну/відпочинку почував(лася) себе відновленим(ою). □0 □1 □2 □3 □4
3. Мені вдавалось контролювати щоденний стрес. □0 □1 □2 □3 □4
4. Загалом мій настрій був стабільним. □0 □1 □2 □3 □4

ІІІ. Сімейна згуртованість/гнучкість
5. У нашій родині ми відкрито обговорюємо складні теми (служба, поранення, фінанси тощо). □0 □1 □2 □3 □4
6. Ми швидко узгоджуємо розподіл обов'язків, коли обставини змінюються. □0 □1 □2 □3 □4
7. Під час конфліктів нам вдається знаходити спільні рішення. □0 □1 □2 □3 □4
8. Члени родини надають один одному емоційну підтримку у стресові періоди. □0 □1 □2 □3 □4

ІV. Доступ до послуг громади
9. Я знаю, до яких установ звертатись у Вінницькій громаді по потрібні послуги (ВМЦСС, ветпростори, медицина тощо). □0 □1 □2 □3 □4
10. Запис до спеціаліста/послуги відбувався без зайвих затримок. □0 □1 □2 □3 □4
11. Коли була потреба, я отримав(ла) психологічну допомогу. □0 □1 □2 □3 □4
12. Дитячі/освітні послуги (садок/школа) врахували потреби нашої сім'ї.

□0 □1 □2 □3 □4

V. Соціальний капітал і підтримка

13. Маю людей у громаді (родичі/друзі/сусіди), на яких можна покластися у разі потреби. □0 □1 □2 □3 □4

14. Я беру участь у групах взаємопідтримки/ветеранських просторах або маю доступ до них. □0 □1 □2 □3 □4

15. Відчуваю, що оточення (сусіди/друзі) нас підтримує. □0 □1 □2 □3 □4

16. Є дорослий/наставник, до кого можна звернутися по пораду/допомогу. □0 □1 □2 □3 □4

VI. Економічна стабільність

17. Наш сімейний дохід дозволяє покривати базові потреби (житло, харчування, комунальні послуги). □0 □1 □2 □3 □4

18. Принаймні один дорослий у сім'ї має стабільну зайнятість/дохід. □0 □1 □2 □3 □4

19. У нас є фінансовий резерв на непередбачувані витрати (3+ тижнів проживання). □0 □1 □2 □3 □4

20. Державні виплати/компенсації (якщо передбачені) надходять вчасно. □0 □1 □2 □3 □4

VII. Правова обізнаність і реалізація прав

21. Я знаю про наші пільги та механізми їх отримання (джерела інформації зрозумілі). □0 □1 □2 □3 □4

22. Маю доступ до правової допомоги (безоплатна/ГО/адвокат) у разі потреби. □0 □1 □2 □3 □4

23. Розумію процедури оформлення статусів/довідок/ЄДРВВ. □0 □1 □2 □3 □4

24. Маю позитивний досвід вирішення правових/адміністративних питань. □0 □1 □2 □3 □4

VIII. Додатковий скринінг ризиків (не входить до загального індексу)

25. За останні 4 тижні мене часто переслідували нав'язливі спогади/кошмари про травматичні події. □0 □1 □2 □3 □4

26. Через тривожні думки у мене значно порушувався сон (важко заснути/прокидання вночі). □0 □1 □2 □3 □4

27. Я часто відчував(ла) безнадію щодо майбутнього. □0 □1 □2 □3 □4

Підрахунок балів і інтерпретація

Розділ	Середній бал (0–4)	Коментар/рекомендації
A. Психоемоційний		
B. Сімейна згуртованість/гнучкість		
C. Доступ до послуг		
D. Соціальний капітал і підтримка		
E. Економічна стабільність		
F. Право (обізнаність і реалізація)		
Загальний індекс (середнє A–F)		

1) Для кожного розділу обчисліть середній бал (0-4).

Загальний індекс – середнє значення 6 розділів (A–F).

2) Порогові значення індексу: 0.0-1.4 – високий ризик; 1.5-2.4 – помірний ризик; 2.5-3.2 – задовільна адаптація; 3.3-4.0 – висока адаптація.

3) Правила пріоритезації: якщо будь-який домен < 1.5 – рекомендований пріоритетний супровід у відповідному напрямі (психолог, юрист, працевлаштування, ВМЦСС).

4) Пункти 25-27 – скринінгові; якщо середній бал ≥ 3.0 у будь-якому з них – доцільна консультація психолога/психіатра та/або інтенсивніші послуги.

Додаток Б

Опитувальник
«Визначення рівня довіри до державних та соціальних інституцій серед родин військовослужбовців»

Дата обстеження _____

Опитування добровільне; можна пропускати питання/припинити участь у будь-який момент без наслідків для отримання послуг.

Конфіденційність: відповіді анонімні; результати будуть використані у знеособленому вигляді для наукових та практичних цілей.

Період оцінювання: останні 12 місяців.

Символіка шкал:

• Довіра 0-10: 0 – зовсім не довіряю; 10 – повністю довіряю.

• Погодження 1-5: 1 – зовсім не згоден/на; 5 – повністю згоден/на.

А. Загальний рівень довіри (оцініть кожну інституцію за шкалою 0-10)

Інституція	Чи взаємодіяли за 12 міс. (Так/Ні)	Рівень довіри (0–10)
Президент України / Офіс Президента	□ Так □ Ні	
Верховна Рада України	□ Так □ Ні	
Кабінет Міністрів України	□ Так □ Ні	
Міністерство оборони України (МОУ)	□ Так □ Ні	
Міністерство у справах ветеранів України	□ Так □ Ні	
Міністерство соціальної політики України / Управління соцзахисту	□ Так □ Ні	
Пенсійний фонд України	□ Так □ Ні	
Національна служба здоров’я України (НСЗУ) / комунальні медзаклади	□ Так □ Ні	
Національна поліція України	□ Так □ Ні	
Судова система України	□ Так □ Ні	__
Вінницька міська рада / виконавчі органи	□ Так □ Ні	
Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП)	□ Так □ Ні	
Вінницький міський центр соціальних служб (ВМЦСС)	□ Так □ Ні	
Державна служба зайнятості	□ Так □ Ні	
Veteran Hub / ветеранські простори (Вінниця)	□ Так □ Ні	
Благодійні фонди (місцеві/національні)	□ Так □ Ні	
Волонтерські ініціативи громади	□ Так □ Ні	
Релігійні громади/організації	□ Так □ Ні	

В. Оцінювання конкретних інституцій, з якими Ви взаємодіяли (до 5)

Оберіть до 5 інституцій, з якими Ви взаємодіяли протягом останніх 12 міс., і заповніть блоки нижче. Для кожної інституції оцініть твердження за шкалою 1-5.

В.1) Назва інституції: _____

1. Персонал/представники цієї інституції компетентні у своїй роботі.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

2. Інституція діє доброчесно (без зловживань/корупції).

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

3. Ставлення до мене/моєї родини було доброзичливим та з повагою.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

4. Процедури цієї інституції справедливі та зрозумілі.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

5. Інституція достатньо прозора: інформація доступна й чітко пояснюється.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

Коментар (за бажанням):

_____

В.2) Назва інституції: _____

1. Персонал/представники цієї інституції компетентні у своїй роботі.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

2. Інституція діє доброчесно (без зловживань/корупції).

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

3. Ставлення до мене/моєї родини було доброзичливим та з повагою.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

4. Процедури цієї інституції справедливі та зрозумілі.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

5. Інституція достатньо прозора: інформація доступна й чітко пояснюється.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

Коментар (за бажанням):

_____

В.3) Назва інституції: _____

1. Персонал/представники цієї інституції компетентні у своїй роботі.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

2. Інституція діє доброчесно (без зловживань/корупції).

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

3. Ставлення до мене/моєї родини було доброзичливим та з повагою.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

4. Процедури цієї інституції справедливі та зрозумілі.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

5. Інституція достатньо прозора: інформація доступна й чітко пояснюється.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

Коментар (за бажанням):

_____

B.4) Назва інституції: _____

1. Персонал/представники цієї інституції компетентні у своїй роботі.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

2. Інституція діє доброчесно (без зловживань/корупції).

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

3. Ставлення до мене/моєї родини було доброзичливим та з повагою.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

4. Процедури цієї інституції справедливі та зрозумілі.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

5. Інституція достатньо прозора: інформація доступна й чітко пояснюється.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

Коментар (за бажанням):

_____

B.5) Назва інституції: _____

1. Персонал/представники цієї інституції компетентні у своїй роботі.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

2. Інституція діє доброчесно (без зловживань/корупції).

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

3. Ставлення до мене/моєї родини було доброзичливим та з повагою.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

4. Процедури цієї інституції справедливі та зрозумілі.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

5. Інституція достатньо прозора: інформація доступна й чітко пояснюється.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

Коментар (за бажанням):

_____

C. Досвід останньої взаємодії (оберіть одну інституцію)

1. Час очікування/отримання послуги був прийнятним.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

2. Працівники ставилися з повагою та дотримувалися етичних норм.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

3. Мені було зрозуміло, які документи потрібні та чому.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

4. Моє питання/проблема було вирішене або я отримав(ла) чіткий план дій. 1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

5. Після взаємодії моє загальне враження позитивне.

1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 □

Загальна задоволеність взаємодією (0-10): __

Чи порекомендували б Ви цю інституцію іншим родинам у подібній ситуації? □ Так □ Ні

D. Контакти та інформація

Частота взаємодій за 12 міс.: □ 1–2 □ 3–5 □ 6–10 □ 11+

Джерела інформації (кілька варіантів): □ офіційні сайти □ соцмережі □ знайомі/сусіди □ ВМЦСС □ ветпростір □ інше: _____

E. Загальні відомості

1) Роль у родині: □ дружина/чоловік □ партнер(ка) □ мати/батько □ інше

2) Кількість дітей (вік): _____

3) Статус служби: □ служить □ поранений/а □ демобілізований/а □ загиблий/ла _____

4) Місце проживання: □ Вінниця □ передмістя (вкажіть) _____

5) Освіта: □ середня □ проф.-техн. □ вища □ інше ____

6) Зайнятість: □ працюю □ тимчасово без роботи □ ФОП □ у декреті □ інше ____

Методика підрахунку та інтерпретація (для дослідників)

1) Для блоку А обчисліть середній бал довіри (0-10) для кожної інституції, де респондент позначив взаємодію «Так».

• Індекс довіри до державних інституцій (ІДДІ) = середнє по рядках 1-14 з відповідями «Так».

• Індекс довіри до соціальних інституцій (ІДСІ) = середнє по рядках 15-18 з відповідями «Так».

• Загальний індекс довіри (ЗІД) = середнє (ІДДІ, ІДСІ) для респондента (за наявності обох).

2) Для блоку В обчисліть середнє значення 5 тверджень (1-5) для кожної з обраних інституцій – це індекс «Реляційної довіри» (ІРД).

3) Для блоку С «Досвід» розрахуйте середнє 5 тверджень (1-5) як індекс якості взаємодії (ІЯВ) + загальна задоволеність (0-10).

4) Рекомендовані пороги інтерпретації:

• Довіра низька: <4.0 (на 0-10), середня: 4.0-6.9, висока: ≥7.0.

• ІРД/ІЯВ (1-5): низький <2.6; середній 2.6-3.4; високий ≥3.5.

5) Оцініть узгодженість відповідей у блоці В. Порівняйте, наскільки подібно респонденти оцінюють усі п’ять тверджень про одну інституцію. Якщо показники сильно різняться, це може свідчити про нечіткість формулювань або неоднакове розуміння змісту тверджень. За потреби можна перевірити узгодженість статистично (наприклад, коефіцієнтом α Кронбаха) і уточнити формулювання запитань.

6) Під час побудови зведених індексів довіри врахуйте реальний рівень взаємодії з інституціями. Щоб підсумкові показники відображали не лише ставлення, а й досвід спілкування, можна надати більшої ваги оцінкам тих інституцій, з якими родина контактує частіше. Це дозволяє отримати більш точний інтегральний показник довіри для всієї вибірки.